

Tunnusta ja tunnista opittu!
Vapaan sivistystyön opitun tunnustaminen formaalissa oppilaitoksissa
Selvitys muodoista, käytänteistä, yhteistyösuhteista ja ongelmista.

Jukka Määttä
30.9.2003

SISÄLLYS

Tiivistelmä.....	2
Esipuhe.....	4
1. Johdanto.....	5
2 Opitun tunnustaminen.....	5
2.1 Opitun tunnustaminen ja tunnistaminen.....	5
2.2 Opitun tunnustaminen eri oppilaitosmuodoissa.....	7
Perusopetus.....	7
Lukiokoulutus.....	7
Ylioppilastutkinto.....	8
Ammatillinen peruskoulutus.....	8
Ammattikorkeakoulu.....	9
Yliopisto/korkeakoulu.....	10
2.3 Opitun tunnustamien Eu-maissa.....	10
3. Vapaa sivistystyö ja opitun tunnustaminen.....	12
3.1 Vapaan sivistystyön muutokset.....	12
3.2 Oppilaitosmuotojen lähtökohdat.....	13
3.2.1 Kansanopistot.....	13
3.2.2 Kansalaisopistot.....	14
3.2.3 Opintokeskukset.....	15
3.3 Kehittämistoimet.....	15
4. Selvityksen toteutus.....	17
4.1 Tavoitteet.....	17
4.2 Menetelmät.....	17
4.3 Aineistot.....	17
4.3.1 Kyselyaineisto.....	17
4.3.2 Haastatteluaineisto.....	18
4.4 Analysointi.....	18
4.5 Luotettavuus.....	18
5. Tulokset.....	19
5.1 Kyselyn tuloksia.....	19
5.1.1 Opitun tunnustamisen muodot.....	19
Hyväksilukeminen.....	21
5.1.2 Opintojen tunnistettavuus.....	24
5.1.3 Yhteistyösopimukset.....	24
5.1.4 Opitun tunnustamisen kehittäminen.....	26
5.2 Haastatteluista poimittua.....	26
5.3 Hyviä kokemuksia ja haasteita kentältä.....	28
5.3.1 Hyviä käytäntöjä.....	28
5.3.2 Taiteen perusopetus opitun tunnustamisen haasteena.....	30
5.4 Yhteenveto tuloksista.....	31
6. Pohdinta.....	34
6.1 Erilaisia lääkkeitä.....	34
6.2 Tunnistamisen helpottuminen.....	36
6.3 Lopuksi.....	37
Lähteet.....	39

Tiivistelmä

Määttä J. 2003. Tunnusta ja tunnista opittu?

Vapaan sivistystyön opitun tunnustaminen formaalissa oppilaitoksissa
Selvitys muodoista, käytänteistä, yhteistyösuhteista ja ongelmista.

Selvityksessä kartoitettiin, millä tavoin kansalaisopistoissa, kansanopistoissa ja opintokeskuksissa opittua tunnustetaan formaalissa koulutuksessa. Mitä ovat tyypillisimmät käytänteet, muodot, ongelmat ja yhteistyösuhteet. Selvityksen tarkoituksena oli yhtäältä tuottaa perusdokumentti opitun tunnustamiseen Vapaan sivistystyön yhteisjärjestölle (VSY) opetusviranomaisten kanssa tehtävää kehitystyötä varten. Toisaalta oli tarkoitus tuottaa informaatiota vapaan sivistystyön toimijoiden keskuuteen heidän oman toimintansa kehittämiseksi.

Tässä työssä opitun tunnustaminen jaetaan käsitteellisesti opitun tunnistamiseen ja opitun tunnustamiseen. Tunnistamisella tarkoitetaan opitun näkyväksi tekemistä ja tunnustamisella opitun tunnustamista (arvostamista) formaalissa koulutusjärjestelmässä (perusopetus, lukiokoulutus, ammatillinen aikuiskoulutus, ammatillinen perustutkinto, ammatti- ja erityisammattitutkinnot, ammattikorkeakoulu ja yliopistot/korkeakoulut). Tunnustaminen rajattiin tarkoittamaan:

- hakeutumisoikeuden saamista tai helpottumista johonkin toiseen oppilaitokseen,
- opitun hyväksilukemista ja/tai
- näyttötutkintoa jossakin toisessa oppilaitoksessa.

Selvitys toteutettiin sähköisenä kyselynä ja osittain tarkentavina haastatteluina joko paikan päällä tai puhelimitse. Kysely kohdistettiin rehtoreille, ja siihen saatiin 187 vastausta (vastausprosentti 55 %). Parhaiten vastasivat opintokeskukset ja kansanopistot.

Opitun tunnustaminen oli yleensä tuttu vapaan sivistystyön toimijoille, ja monissa oppilaitoksissa oli vireillä siihen liittyviä kehittämistoimia. Opitun tunnustaminen kosketti selvimmän kansanopistoja ja kansalaisopistoja. Tyypillisimmillään opitun tunnustaminen oli opintojen hyväksilukemista, joskus se oli myös sisäänpääsyn helpottumista ja näyttötutkintoja. Parhaiten hyväksilukeminen onnistui jo olemassa olevien tunnistamisjärjestelmien piirissä olevien opintojen kohdalla (avoimen korkeakoulun opinnot, kielitutkinnot ja ATK-ajokortit). Yhteistyöllä lähinnä toisen asteen oppilaitoksen kanssa oli päästy toimiviin hyväksilukemisen käytäntöihin. Ongelmiksi koettiin yhteisten "pelisääntöjen" puute toisaalta oman oppilaitoksen piirissä ja varsinkin vastaanottajaoppilaitoksissa. Myös vastaanottajaoppilaitosten asenteet vapaan sivistystyön koulutuksen laatua kohtaan koettiin ongelmaksi.

Vastaanottajaoppilaitoksissa opitun tunnustamisen käytännöt olivat vielä muotoutumatta ja niihin liittyvä kehittämistyö oli meneillään. Jokainen yksittäinen oppilaitos voi omalta osaltaan vaikuttaa solmimalla yhteistyösuhteita mahdollisiin vastaanottajaoppilaitoksiin. Tärkeä osa opitun tunnustamisen kehittämistyötä on myös vapaan sivistystyön oppilaitosten sisäinen laatutyö ja sen ohessa tehtävä opitun tunnistettavuuden helpottaminen, dokumentoitavuus. Yhteismitallisten käytäntöjen luominen ja edistämien on myös tärkeää tunnustamisen edistämiseksi (yhteiset todistus pohjat, opintoviikon sisällön määrittäminen yms.). Sisältökohtaisesti taideopinnot laajan vapaan sivistystyön opintokokonaisuutena vaativat vielä

tunnustamismielessä kehittämistoimia. Koulutuksen rahoituksen suuntaaminen ja opiskelijoiden opintososiaaliin etujen edistäminen vapaassa sivistystyössä parantaa välillisesti myös opintojen tunnustamista.

Opitun tunnustamisen näkökulmasta vapaan sivistystyön opinnot ovat erilaisia ja vaativat myös erilaisia kehittämistoimia opitun tunnustamisen edistämiseksi. Perinteisiä, omaehtoisia ja vapaatavoitteisia opintoja, joille vapaan sivistystyön koulutuksen järjestäjät haluavat varata oman selvän tilan myös tulevaisuudessa, voidaan kehittää dokumentoimalla opetussuunnitelmat ja antamalla todistuksia tunnistettavuuden helpottamiseksi. Vapaan sivistystyön itsensä kehittämien uusien opintojen (kansalais- ja tietoyhteiskuntaopinnot) suuri haaste tulee olemaan markkinointi, miten saada mahdolliset vastaanottajatahot vakuuttuneeksi opintojen arvosta ja tunnustamaan ne. Vastaanottajaoppilaitosten kanssa yhteistyössä tai muiden ehdoilla tehtävien opintojen haaste liittyy yhteistyöhön ja oman vaikutusvallan turvaamiseen. Kehittämishaasteet voidaan ryhmitellä viiteen osaan: 1) kumppanuuksien rakentaminen muiden oppilaitosten kanssa, 2) yleiseen tunnistamista ja tunnustamista edistävään laatutyöhön, 3) opintojen yhteismitallisuuden edistämiseen, 4) sisältökohtaiseen kehittämistyöhön ja 5) opitun tunnustamiseen liittyvien rakenteellisten uudistusten vauhdittamisen.

Esipuhe

Työ sai alkunsa tarpeesta selvittää, millä tavoin vapaan sivistystyön (kansalaisopistot, opintokeskukset ja kansanopistot) opintoja tunnustetaan formaalissa koulutuksessa. Vapaan sivistystyön koulutus on jäänyt syrjään tutkintoon johtavaan koulutuksen verrattuna. Opitun tunnustaminen on nähty yhtenä keinona nostaa vapaan sivistystyön koulutuksen arvostusta ja luoda sille kysyntää. Selvityksen tarkoitus oli toimia pohjana kehitettäessä vapaan sivistystyön opintojen opitun tunnustamista.

Työskentelyä tuki ohjausryhmä, johon kuuluivat Leena Saloheimo ja Anneliina Törrönen Vapaan sivistystyön yhteisjärjestöstä, rehtori Juha Sihvonen Valkeakoski-opistosta, suunnittelija Tytti Liinakoski Suomen kansanopistoyhdistyksestä ja projektipäällikkö Sulevi Riukukoski Etelä-Pohjanmaan korkeakouluyhdistyksestä ja Vihreästä opintokeskuksesta. Lisäksi työtäni ovat kommentoineet opetusneuvos Pentti Yrjölä ja kansalais- ja työväenopistojen liiton toiminnanjohtaja Eeva-Inkeri Sirelius. Heille ja kaikille niille vapaan sivistystyön parissa työskenteleville, jotka ovat jaksaneet vastata kysymyksiini, lausun parhaimmat kiitokset.

Työ on ensimmäinen koko vapaan sivistystyön kenttää kuvaava selvitys opitun tunnustamisesta. Laajuudessaan se on rajallinen, mutta antanee kehittämistyölle pohjadokumentin. Kirjoittamisessa olen pyrkinyt sellaiseen laajuuteen ja esitystapaan, että raportti avautuisi myös vapaata sivistystyötä vähemmän tuntevalle.

Kontiolahdella Höytiäisen rannalla 29.8.2003

Jukka Määttä

1. Johdanto

Opitun tunnustaminen on nostettu yhdeksi tärkeimmäksi 2000-luvun koulutuksen kehittämiseksi. Opitun tunnustamisella tarkoitetaan opitun arvostamista ja sen näkyväksi tekemistä. Yksilön kannalta laajempi epävirallisen aseman tunnustaminen merkitsee joustavampaa koulutus- ja työuran rakentumista. Koulutusjärjestelmän toimivuuden kannalta yksilöiden koulutusajat lyhenevät ja päällekkäinen koulutus vähentyy. Tältä osin saadaan aikaan myös säästöjä.

Myös vapaassa sivistystyössä opitun tunnustaminen on noussut keskeiseksi kehittämiskohteeksi. Pientä ristivetoa on sen suhteen, millainen painoarvo opitun tunnustamiselle annetaan. Kriitikoiden mielestä sen esille nostaminen liian voimakkaana uhkaa viedä vapaan sivistystyön autonomian. Toisten mielestä tämä on tärkeä kehityssuunta tutkintoja arvostavassa koulutusmaailmassa ja näin ollen myös vapaan sivistystyön kannattaa olla siinä mukana.

Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö (VSY) käynnisti opitun tunnustamiseen liittyvän kehittämishankkeen vuonna 1999 (ks. www.vsy.fi/vsop ja Törrönen 2002.). Yhtenä osana kehittämishanketta haluttiin kartoittaa, millä tavoin vapaassa sivistystyössä opittuja asioita tunnustetaan formaalin koulujärjestelmän piirissä ja tämän vuoksi tehtiin tämä selvitys. Ohjausryhmän ja toimeksiantajan (VSY) kanssa käytyjen keskustelujen perusteella työ haluttiin rajata hyvin käytännönläheiseksi ja mahdollisimman konkreettiselle tasolle. Käsittelyn ulkopuolelle jäi opitun tunnustaminen työelämässä, vaikka se on keskeinen osa opitun tunnustamista. Käytävissä olevien resurssien perusteella rajausta katsottiin tarkoituksenmukaiseksi.

Tämän selvityksen pohjamateriaalina on käytetty aikaisemmin toteutettuja selvityksiä käsityön opitun tunnustamisesta vapaassa sivistystyössä (Vainikka 2001) ja kansanopistojen pitkäkestoisten linjojen opintojen tunnustamisesta (Sahlberg 2002). Myös opetusministeriön muistio opitun tunnustamisen kehittämisestä (Jäppinen 2002), parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän muistio (OPM 2002c) sekä opitun tunnustamisen maakuvaus (Nyyssölä 2002) ovat toimineet tämän työn taustamateriaalina. Käsillä oleva raportti koostuu opitun tunnustamisen mahdollisuuksien kuvauksesta vastaanottajaoppilaitosten sekä vapaan sivistystyön oppilaitosten näkökulmasta. Tulososassa kuvataan kyselyn tulokset ja loppuun on koottu myös kehittämissuhteita opitun tunnustamisen edelleen kehittämiseksi.

2 Opitun tunnustaminen

2.1 Opitun tunnustaminen ja tunnistaminen

Opitun tunnustamisen ajankohtaisuus tulee selvästi esille koulutuspolitiikkaa ohjaavista tärkeimmistä asiakirjoista: hallitusohjelmasta, koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmasta, komission asiakirjoista sekä parlamentaarisen

aikuiskoulutusneuvoston muistioista. Myös EU:n komission elinikäisen oppimisen muistiossa (OPM 1998) ja parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän mietinnössä (OPM 2002c) painotetaan opitun tunnustamista ja sen julkituomista. Samoin koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa 1999 - 2004 painotetaan opitun tunnustamista koulutusjärjestelmän tehokkuuden ja joustavuuden takaamiseksi. Samaisessa raportissa todetaan tarve kehittää järjestelmiä, joilla muualla kuin muodollisessa koulutuksessa hankittu osaaminen voidaan arvioida ja tunnustaa.

Euroopan unionin piirissä virallisessa koulutuksessa opitun tunnustamisesta käytetään nimitystä validointi (ks. Nyssölä 2002). Björnevold (2000) jakaa validoinnin kolmeen elementtiin: 1) tunnustamisella (identification) pyritään löytämään arkioppimisen ja epävirallisen oppimisen kautta hankitut tiedot ja taidot, 2) Arvioinnin (assessment) avulla määritellään niiden vastaavuus virallisessa koulutuksessa hankittuihin tietoihin ja taitoihin ja 3) tunnustaminen (recognition) antaa arkioppimisen ja epävirallisen oppimisen kautta hankituille tiedoille ja taidoille tunnustuksen virallisessa koulutuksessa. (Nyssölä 2002, 19.)

Tässä raportissa käytetään käsitettä opitun tunnustaminen, vaikka se on hieman kankea suomen kieleen. Opitun tunnustamisella tarkoitetaan yleisesti opitun näkyväksi tekemistä ja julkista tunnustamista. Opitun näkyväksi tekemisellä tarkoitetaan *opitun tunnustamista* ja niitä välineitä, joilla opittu voidaan osoittaa (esim. todistus). *Opitun tunnustaminen* on aikaisemmin opitun arvostamista toisessa oppilaitoksessa tai työelämässä. Raportti keskittyy non-formaalin koulutuksen¹ yhden koulutusmuodon, vapaan sivistystyön, opitun osaamisen hyödyntämiseen.

Opitun tunnustamisen muodot

Opitun tunnustaminen voidaan jakaa kolmenlaiseen tunnustamisen (validoinnin) muotoon: hyväksilukemiseen, hakeutumisoikeuteen ja näyttötutkintoon (ks. Jäppinen 2002). Hyväksilukeminen tarkoittaa, että henkilö voi aikaisemmin oppimallaan (koulutus, harjoittelu, työkokemus tai muu mahdollinen kokemus) korvata joitakin parhaillaan suorittamansa tutkinnon osia. Koulutukseen hakeutumisoikeus tarkoittaa mahdollisuutta hakeutua viralliseen koulutukseen, vaikka henkilö ei ole suorittanut yleisvaatimuksena olevaa pohjakoulutusta. Näyttötutkinnot tarjoavat mahdollisuuden suorittaa tutkinnossa vaadittu osaaminen hankintatavoista riippumattomissa kokeissa.

Ammatillinen näyttötutkinto on erityisesti aikuisille tarkoitettu joustava tutkinnon suorittamistapa. Näyttötutkinnossa on tutkinnon perusteissa määritelty ammattitaito, joka

¹ Oppiminen jaotellaan EU:n piirissä karkeasti kolmeen osaan: 1) formaaliin, 2) non-formaaliin eli epäviralliseen oppimiseen sekä 3) informaaliin eli arkioppimiseen. Formaali oppiminen tapahtuu virallisessa tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Sen sijaan non-formaali oppiminen tapahtuu ohjatussa ja järjestelmällisessä koulutuksessa, josta saa todistuksen mutta **joka** ei kuulu virallisen koulutusjärjestelmän (ei-tutkintoon johtavan) piiriin. **Informaali** oppiminen tapahtuu koulutusjärjestelmän ulkopuolella ihmisten arjessa: perheessä, työn ja harrastusten parissa. (Nyssölä 2002, 18.) Vapaa sivistystyö yhtenä aikuiskoulutuksen osa-alueena luetaan non-formaalin eli epävirallisen oppimisen piiriin.

tutkintotodistuksen saamiseksi on osoitettava. Samoin niissä määritellään tutkinnon osat sekä tavat, joilla ammattitaito osoitetaan. Näyttöjä on tason mukaan kolmenlaisia: ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erityisammattitutkinnot. Näyttötutkinnot ovat nuorten koulutuksessa suoritettuja tutkintoja vastaavia. Näyttötutkintoihin osallistuminen ei edellytä koulutukseen osallistumista, mutta suurin osa kokeisiin osallistuvista osallistuu myös valmentavaan koulutukseen, Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa, etenkin kansanopistoissa, järjestetään näyttöihin valmentavaa koulutusta. Koulutus mukailee tutkintojen perusteiden ammattitaitovaatimuksia.

Näyttöihin verrattavia tutkintoja ovat yleiset kielitutkinnot ja tietokoneen ajokorttitutkinnot. Yleiset kielitutkinnot ovat aikuisille suunnattuja kielitutkintoja, joita säätelevät niistä annetut laki 668/94 ja asetus 669/94. Tutkinnot suoritetaan ennalta määrättyinä vastaanottoaikoina ja niitä ottavat vastaan koulutetut arvostelijat. (ks. tarkemmin Oph 2003). Tietokoneen ajokorttitutkinnot ovat myös näyttötutkintoja. Niitä on kolmentasoisia: kansalaisen @-kortti, tietokoneen käyttäjän A-kortti ja tietokoneen käyttäjän AB-kortti. Kansallista tietokoneen ajokorttia hallinnoi Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus. Ajokortin voi suorittaa missä tahansa koulutusorganisaatiossa, joka on ottanut tuotteen koulutusvalikoimaansa. Näyttöön arvotaan tehtävät moduulikohtaisesti valtakunnallisesta tehtäväpankista (ks. www.tieke.fi).

2.2 Opitun tunnustaminen eri oppilaitosmuodoissa

Tässä luvussa käsitellään vapaan sivistystyön opintojen tunnustamisen mahdollisuuksia vastaanottajaoppilaitosten näkökulmasta mm. lainsäädännön kautta. Jokaisen oppilaitosmuodon yhteydessä esitellään hyväksilukemisen ja hakeutumisen periaatteita sekä näyttötutkintomahdollisuuksia. Kyselyn perusteella tärkeimmät vastaanottajaoppilaitokset olivat yliopisto, ammattikorkeakoulu, ammatilliset oppilaitokset ja lukiokoulutus. Luvun sisältö on koostettu kirjallisten lähteiden ja oppilaitosten www-sivuilta poimitun materiaalin sekä muutamien vastaanottajaoppilaitosten haastatteluiden perusteella.

Perusopetus

Perusopetuksen oppimäärän voi suorittaa kokeiden avulla (peruskoululaki 628/1998, 38 §, peruskouluasetus 852/1998, 23 §). Yleensä tämä menettely koskee aikuisia ja heidän määränsä on vuosittain hyvin pieni. Lain mukaan opiskelu voidaan järjestää normaalia poikkeavalla tavalla, jos oppilaalla katsotaan joltakin osin olevan perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot. Tällöin on kysymyksessä oppilaan vajavuus tai muut oppimisongelmat, jotka huomioidaan tarvittaessa tavoitteissa ja oppimisjärjestelyissä. (Nyyssölä 2002, 21.)

Lukiokoulutus

Myös lukion oppimäärän voi suorittaa kokeiden avulla ilman aikaisempaa opiskelua (peruskoululaki 628/1998, 38 §, peruskouluasetus 852/1998, 23 §). Lukiolain (629/1998, 20 §)

mukaan lukion opiskelijaksi voidaan ottaa henkilö, joka on suorittanut perusopetuksen oppimäärän tai sitä vastaavan oppimäärän. Opiskelijaksi voidaan ottaa myös henkilö, joka ei ole suorittanut oppimäärää, mutta jolla katsotaan muutoin olevan riittävät edellytykset lukio-opinnoista suoriutumiseen. Tarvittaessa lukiokoulutukseen hakeuduttaessa voidaan ottaa hakijalta huomioon muu koulutus, harrastukset ja muita lisänäyttöjä (OPM 1998). Käytännössä tämä koskee erityislukioita. Lukiolain (23 §) mukaan opiskelijalla on oikeus lukea hyväkseen sellaiset lukion oppimäärän opinnot, jotka ovat tavoitteiltaan ja sisällöiltään lukion opetussuunnitelman mukaisia. Tämän asian edistämiseksi lukiokoulutuksen kehittämistyöryhmä suosittelee hyväksilukemisen periaatteiden selkiinnyttämistä ja käytänteiden kirjaamista selkeästi paikallisiin opetussuunnitelmiin (OPM 2002b).

Ylioppilastutkinto

Ylioppilastutkinto on valtakunnallinen lukion päättövaiheessa suoritettava tutkinto. Se tuottaa jatko-opintokelpoisuuden korkea-asteen opintoihin. Ylioppilastutkintoon voi myös osallistua opiskelija, joka ei ole opiskellut vaadittavia oppimääriä, mutta jolla muutoin katsotaan olevan riittävät edellytykset kokeesta suoriutumiseen (Ylioppilastutkintoasetus 1000/1994, 7 §). Nämä tilanteet ovat hyvin harvinaisia ja käytännössä jää rehtorin harkittavaksi, mikä on kokelaan valmius osallistua kokeeseen (Nyyssölä 2002, 24).

Ammatillinen peruskoulutus

Ammatillista koulutusta koskevan lain (630/1998, 27 §) mukaan ammatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen voidaan ottaa opiskelijaksi henkilö, joka on suorittanut perusopetuksen oppimäärän tai sitä vastaavan oppimäärän. Opiskelijaksi voidaan ottaa myös henkilö, joka ei ole suorittanut oppimäärää, mutta jolla katsotaan muutoin olevan riittävät edellytykset opinnoista suoriutumisen. Oppilaitokset voivat käyttää myös joustavaa valintaa niiden kohdalla, jotka eivät täytä pääsyvaatimuksia. Tällöin hakijalla on yleensä yksilöllisiä syitä, kuten erityislahjakkuutta, alaan liittyvää koulutusta tai harrastustoimintaa. Ammatillisen perustutkinnon voi suorittaa myös näyttötutkintona.

Ammatillisen koulutuksen lain (630/1998, 21 §) mukaan opiskelijalla on oikeus lukea hyväkseen muualla oppimansa tiedot ja taidot, jos ne vastaavat tavoitteiltaan keskeisiltä sisällöiltään opetussuunnitelmaa. Opintojen hyväksilukemisessa keskeistä on opintojen arvioitavuus. Mikäli opintoja ei kyetä arvioimaan helposti (vrt. tunnistettavuus), niin silloin hyväksilukemisen voi tehdä vain asianomainen opettaja tai opettajat yhdessä. Jos kyseessä on opintokokonaisuuden osa, varsinaista näyttöä ei vaadita, jos opintokokonaisuus kyetään arvioimaan. Näyttö tulee kyseeseen koko opintokokonaisuutta arvioitaessa. Ammatillisessa koulutuksessa aikaisemmin ja muualla opittujen tietojen ja taitojen hyväksilukeminen on vakiintunut käytäntö. Se on myös valtioneuvoston selonteon mukaan lisääntynyt, mutta opinnot ovat olleet pääasiallisesti aikaisempia tutkintotavoitteisen koulutuksen opintoja. (Nyyssölä 2002, 28.)

Näyttötutkintoihin osallistuminen ei edellytä koulutukseen osallistumista, mutta suurin osa

kokeisiin osallistuvista osallistuu myös valmentavaan koulutukseen. Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa, etenkin kansanopistoissa, järjestetään näyttöihin valmentavaa koulutusta. Koulutus mukailee tutkintojen perusteiden ammattitaitovaatimuksia. Ammatillisen koulutuksen järjestäjät kiinnittävät huomiota omaan opetussuunnitelmaansa. Jos esimerkiksi valinnaisiin tai jopa ammatillisiin opintoihin on suoritettava vastaavia opintoja, niin hyväksilukeminen on yleensä neuvottelukysymys.

Ammattikorkeakoulu

Ammattikorkeakoulujen yleisenä kelpoisuusvaatimuksena on toisen asteen tutkinto tai vastaava ulkomailla suoritettu tutkinto (Laki ammattikorkeakouluopinnoista 255/1995, 13 §). Opiskelijaksi voidaan ottaa myös henkilö, jolla katsotaan olevan riittävät tiedot ja taidot ammattikorkeakouluopinnoista suoriutumiseen. Tätä valintaa kutsutaan erityistapausvalinnaksi. Ammattikorkeakouluun hakeuduttaessa työkokemus luetaan eduksi, mutta sen painoarvo vaihtelee vuosittain ja aloittain. Ammattikorkeakouluissa on yleensä nuorille ja aikuisille omat koulutuksensa, vaikka tutkinnot ovatkin tasa-arvoisia keskenään. Aikuisten tutkintoa koskevat pääsyvaatimukset ovat samat kuin nuorilla, mutta työkokemuksen osuus on suurempi. Yleensä ammattikorkeakouluilla on omia vaatimuksiaan työkokemuksen laajuuden ja sisällön sekä aikaisemmin suoritettujen opintojen ajantasaisuuden suhteen. Tämä kaikki vaikuttaa suoritettavan tutkinnon laajuuteen.

Asetus ammattikorkeakouluopinnoista (256/1995, 12 §) säättää, että opiskelija saa tutkintosäännössä määrätyin perustein lukea tutkintoa suorittaessaan hyväksi muussa kotimaisessa ja ulkomaisessa korkeakoulussa tai muussa oppilaitoksessa suorittamiaan opintoja sekä korvata tutkintoon kuuluvia opintoja ja harjoittelua muilla samantasoisilla opinnoilla tai vastaavalla harjoittelulla ja työkokemuksella. Nyyssölän (2002, 29) mukaan hyväksilukemisia on niukasti.

Aikuiskoulutuksen osalta ammattikorkeakoulujen aikuisten opintojen hyväksilukemista on selvittänyt työryhmä (ks. OPM 2002a). Vaikka ammattikorkeakouluilla tulisi olla omassa tutkintosäännössään kirjattuina hyväksilukemisen periaatteet, niin tämä on toteutunut vaihtelevasti. Myös ammattikorkeakoulujen hyväksilukemisen käytänteet vaihtelevat suuresti sekä hyväksiluettavien opintojen määrän että tuoreuden suhteen.(OPM 2002a.)

Samainen työryhmä toteaa suosituksissaan, että toisen asteen koulutusta ei lueta hyväksi, koska se on jo ammattikorkeakoulun pohjakoulutusvaatimus. Työryhmä toteaa myös, että hyväksiluettavien opintojen tulee olla vähintään samantasoisia ja tuoreudeltaan alle 10 vuoden ikäisiä. Uudemmissa opinnoista voidaan lukea hyväksi vähintään 40 - 60 opintoviikkoa ja hyväksilukemisen perusteet tulee kirjata ammattikorkeakoulujen tutkintosääntöön. Lisäksi todetaan, että Arenen tulee asettaa työryhmä ammattikorkeakoulujen käytäntöjen yhdenmukaistamiseksi. Työryhmä esittää myös, että varsinaista näyttötutkintojärjestelmää ei luoda ammattikorkeakouluihin vaan kehitetään henkilökohtaista opetussuunnitelmaa elinikäisen oppimisen ja urasuunnitteluun välineeksi. (OPM 2002a.)

Eräät ammattikorkeakoulut ovat tehneet opintojen hyväksilukemista koskevia täsmällisiä

ohjeita. Esimerkiksi Hämeen ammattikorkeakoulu on määritellyt opinto-oppaassaan tarkasti hyväksilukemisen periaatteet:

"... Opiskelijalla on velvollisuus näyttää toteen opintojen taso. Hyväksiluettavuutta arvioitaessa otetaan huomioon myös opintojen laajuus, sisältö sekä suoritettujen opintojen ikä ja suoritettavan tutkinnon vaatimukset. Pääsääntöisesti ei yli seitsemää vuotta vanhempia opintoja hyväksiluetä. Toisen asteen opintoja ei lueta hyväksi, ellei opintoja ole erikseen hyväksytty ammattikorkeakoulussa hyväksiluettaviksi. Opintoihin ei hyväksytä alle yhden opintoviikon suoritusta eikä opiskeltavan koulutusohjelman opiskelijavalinnan perusteisiin sisältyviä suorituksia. Hyväksilukemista anotaan koulutusohjelmalta erillisellä lomakkeella. Anomukseen tulee liittää jäljennös todistuksista..."
(www.hamk.fi/opiskelu/opintoasiat/hyvaksiluku.htm)

Samantyyppisiä ohjeita on myös muilla ammattikorkeakouluilla (ks. esim. Kemi-Tornion ja Oulun ammattikorkeakoulut). Ammattikorkeakoulut haluavat selvästi pitää oman tasonsa korkea-asteen oppilaitoksina.

Yliopisto/korkeakoulu

Yliopistojen yleinen pääsyvaatimus on ylioppilastutkinto, vastaava ulkomailla suoritettu tutkinto tai vähintään kolmivuotinen tutkinto (Yliopistoasetus 115/1998, 12 §). Yliopistoon voidaan ottaa opiskelijaksi myös henkilö, joka on suorittanut avoimen yliopiston edellyttämät opinnot tai jolla katsotaan muutoin olevan riittävät tiedot ja taidot opinnoista suoriutumiseen. Nämä mainitut erillistapausvalinnat tulevat kyseeseen yleensä maisterikoulutusohjelmissa, muuntokoulutuksessa ja avoimen yliopiston väylän kautta tulevien opiskelijoiden kohdalla (ks. tarkemmin Nyyssölä 2002, 26).

Yliopistojen tieteenalakohtaisten asetusten perusteella voi opiskelija yliopiston päätöksen mukaan lukea hyväkseen kotimaisissa tai ulkomaisissa korkeakouluissa taikka muissa oppilaitoksissa suorittamia opintoja sekä korvata tutkintoon kuuluvia opintoja muilla opinnoilla. Yliopistoissa muun kuin varmasti todennetun samantasoisien koulutuksen hyväksilukeminen on harvinaista. (Nyyssölä 2002, 29.)

Yliopistot toimivat omalla tavoitteistollaan ja haluavat pitää kiinni autonomisuudestaan. Sen vuoksi ne eivät hyväksy muiden kriteereillä tuotettuja opintoja. Opintojen tulee olla yleensä yliopistotasoisia ja mieluiten vielä oman yliopiston vaatimusten mukaan suoritettuja. Tällä hetkellä yliopistot ovat alkaneet tehdä aikaisempaa enemmän yhteistyötä ammattikorkeakoulun kanssa ja ammattikorkeakouluopintojen tunnustaminen on tällä hetkellä heille keskeinen asia ja selvittelyn aihe. Yliopistoissa vapaan sivistystyön opinnoille on vaikeaa saada tunnustusta muutoin kuin avoimen yliopiston kanssa tehdyn yhteistyön kautta. Silloinkin yliopisto määrittelee tarkasti vaatimukset esimerkiksi yliopistollisissa arvosanaopinnoissa.

2.3 Opitun tunnustamien Eu-maissa

Eu-maiden opitun tunnustamisen järjestelmistä saa yleiskuvaa Jens Björneväldin julkaisuista (ks. esim. Björneväld 2000) tai Cedefopin julkaisuista (ks. Descy & Tessaring 2002).

Björnevåldin mukaan EU:n piirissä on huomioitu, että merkittävä osa oppimisesta tapahtuu virallisen (formaalin) koulujärjestelmän ulkopuolella. Tämä on johtanut erilaisiin aloitteisiin ja kokeiluihin. Tällä hetkellä ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavoin yksilö kykene käyttämään ammattitaitoaan, eikä niinkään siitä, millä tavoin ammattitaito on hankittu. Lähestymistapa on johtanut uusiin oppimisen tunnustamisen muotoihin (nonformaali oppiminen). Tämän huomioiminen on myös elinikäisen oppimisen strategian mukaista. Björnevåld jakaa Euroopan maat sen mukaan kuinka tärkeän aseman epämuodollinen oppiminen on saanut kussakin maassa.

Saksa ja Itävalta kuuluvat ensimmäiseen ryhmään ja nämä maat suhtautuvat hyvin pidättyväisesti epämuodolliseen koulutukseen. Kreikka, Espanja, Italia ja Portugali kuuluvat toiseen ryhmään ja näissä maissa ei ole vahvaa ammatillisen koulutuksen perinnettä. Non-formaali oppiminen tunnustetaan, mutta toteutustavat vaihtelevat. Norja, Ruotsi, Suomi ja Tanska kuuluvat kolmanteen ryhmään ja varsinkin Suomessa ja Norjassa non-formaali oppiminen on keskeisellä sijalla koulutuskeskusteluissa. Myös tähän liittyviä kokeiluja ja uudistuksia on tehty. Tanska ja Ruotsi eivät ole olleet tähän saakka asiasta erityisen kiinnostuneita. Neljänteen ryhmään kuuluvat Irlanti, Alankomaat ja Yhdistynyt kuningaskunta, Muodolliset järjestelmien ulkopuolella tapahtuva oppiminen tunnustetaan näissä valtioissa lähes yksimielisesti. Näissä maissa korostetaan kansallisia ammattipätevyyksiä. Viimeiseen ryhmään kuuluvat Belgia ja Ranska. Ranskaa voidaan luonnehtia yhdeksi edistyneimmistä maista. Sen ensimmäinen asiaa koskeva aloite tuli jo vuonna 1985, jolloin esiteltiin 'bilan de competence'. Huolimatta edelläkävijän asemastaan non-formaalin koulutuksen tunnustaminen Ranskassa on edelleen hyvin rajallista. (Björnevåld 2000, Descy & Tessaring 2002.)

Edellä kuvattu Eu-maiden tilanne opitun tunnustamisen edistymisessä keskittyi ammatillisen koulutuksen alueella. EU-maiden koulutusjärjestelmien erilaisuudesta johtuen yhtenäistä kuvaa on vaikeaa saada. Vertailua hankaloittaa myös Suomen vapaan sivistystyön ainutlaatuisuus.

3. Vapaa sivistystyö ja opitun tunnustaminen

3.1 Vapaan sivistystyön muutokset

Vapaan sivistystyön muuttunutta kuvaa voidaan valottaa kansalaisopistoihin, kansanopistoihin ja opintokeskuksiin vuosina 1995 - 2001 tehtyjen valtakunnallisten arviointien avulla (ks. Yrjölä 1995, 1997 ja Määttä & Yrjölä 2002). Arvioinnit olivat ensimmäisiä uuden arviointikulttuurin läpileikkauksia näistä vapaan sivistystyön oppilaitosmuodoista. Arviointien perusteella vapaan sivistystyön oppilaitokset ovat olleet 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa varsin tuotteliaita. Osallistumismittareiden mukaan (opiskelijaviikot, opetustunnit ja opiskelijamäärät) kasvu on ollut nousevaa viimeisten vuosien aikana. Kaikissa arvioinneissa todettiin vapaan sivistystyön arviointiin liittyvä pulma. On vaikeaa arvioida vapaan sivistystyön tavoitteena olevaa yksilön henkilökohtaista ja persoonallista kasvua määrällisin mittarein.

Toimintaympäristön muutokset (rahoitusjärjestelmän uudistuminen, lakiuudistus, formaalin koulutuksen laajentuminen, maan sisäinen muuttoliike ja ikärakenteen muutokset asiakaskunnassa) ovat asettaneet uusia haasteita oppilaitoksille. Näistä ulkoisista paineista huolimatta oppilaitokset ovat selviytyneet toiminnallisesti ja taloudellisesti kohtuullisesti. Kansanopistoille se on merkinnyt toiminnan hajaantumista koulutuskysynnän mukaan jopa vapaan sivistystyön perinteisten tehtävien ulkopuolelle. Kansalaisopistojen tärkeimmät koulutustuotteet (kielet ja taideaineet) ovat elinvoimaisia edelleen varsinkin suurten ikäluokkien ikääntyessä ja siirtyessä laajemmin asiakaskunnaksi. Opintokeskukset ovat profiililtaan niin erimuotoisia, että niistä on vaikeaa luoda kokonaiskuvaa, mutta näyttää siltä, että nekin ovat pysyneet hyvin toimintakykyisinä.

Arviointien perusteella ei ole täysin selvää, mikä on vapaan sivistystyön oppilaitosten yhteinen funktio. Koulutuksellista tasa-arvoa oppilaitokset edustavat kohtuullisen hyvin, sillä varsinkin kansalaisopistojen sekä kansanopistojen verkko levittyy koko maahan. Myös opintokeskukset jäsenjärjestöineen ovat laajoja valtakunnallisia toimijoita. Arvioinneissa huomautetaan siitä, että valtiovalta ei ole ottanut selvästi kantaa siihen, millaiseen toimintaan ensisijaisesti tulisi rahaa kanavoida. Ohjaus tapahtuu pääasiallisesti rahoitusjärjestelmän kautta.

Tällä hetkellä vapaassa sivistystyössä ollaan muotoilemassa erityisille kohderyhmille sopivia opintoja yhteiskunnallisten tarpeiden mukaan. Suuntaviivapäätökset tehtäisiin vapaan sivistystyön oppilaitosten keskusjärjestöjen ja ylläpitäjien edustajien esitysten pohjalta. Nämä opinnot luettaisiin erillisen rahoituksen piiriin ja toteutuksessa siirryttäisiin asteittain sellaiseen malliin, jossa suuntaviivaopinnoilla olisi omat valtakunnalliset perusteensa ja johon oppilaitokset voivat laatia omat tarkennetut opetussuunnitelmansa (ks. tarkemmin OPM 2002d).

Valmisteluryhmä esittää suuntaviivaopintojen painopistealueiksi seuraavia aihealueita: kansalaisopinnot, kansalaisen tietoyhteiskuntaopinnot, yleissivistävät opinnot, hakeva toiminta sekä ohjaava ja valmentava koulutus, maahanmuuttajakoulutus, yrittäjyys ja

työelämävalmiudet ja muut tärkeäksi katsottavat aiheet. Vuosittain määriteltäviä suuntaviivaopintojen painopistealueita on muutama. Pääasiallinen tavoite on sivistyksellinen tasa-arvo, mikä edellyttää opintojen suuntaamista tietyille kohderyhmille. (OPM 2002d.)

Parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmä (OPM 2002d) määrittelee vapaalle sivistystyölle kaksi tulevaisuuden haastetta:

"Miten vapaa sivistystyö voisi panostaa nykyistä enemmän sisällöllisiin tavoitteisiinsa ja omien ydintoimintojensa kehittämiseen? Tarvitaan uusia keinoja, joilla non-formaalista oppimista voidaan edistää ehdoin, jotka ovat rinnasteisia formaaliseen koulutukseen. Vapaan sivistystyön tulisi voida panostaa enemmän elinikäisen oppimisen tavoitteiden mukaisiin itsensä kehittämisen ja aktiivisen kansalaisuuden tavoitteisiin."

"Miten vapaan sivistystyön tarjontaa voitaisiin suunnata nykyistä enemmän sellaisille erityisryhmille, joita aikuiskoulutus ei nyt tavoita tai joita se ei tavoita riittävästi? Näin vapaa sivistystyö voisi palvella paremmin elinikäisen oppimisen sosiaalisen inklusion tavoitetta. Kysymykseen tulevia ryhmiä ovat ainakin vähäisen pohjakoulutuksen saaneet, pitkään koulutuksesta poissa olleet, ikääntyneet, pitkäaikaistyöttömät, vammaiset, kuntoutettavat, maahanmuuttajat ja haja-asutusalueilla asuvat."

3.2 Oppilaitosmuotojen lähtökohdat

3.2.1 Kansanopistot

Kansanopistoja on Suomessa tällä hetkellä 91. Viimeisen viiden vuoden aikana vain yksi opisto on lakannut toimimasta ja yksi opisto on aloittanut toimintansa kansanopistona. Kansanopistojen vapaan sivistystyön koulutuksessa oli vuonna 2000 opiskelijoita 120749 ja opiskelijaviikkoja suoritettiin 281169 (Määttä & Yrjölä 2001, 143-144). Kansanopistot ovat taustoiltaan hyvin heterogeenisiä. Kristilliset (42 kpl) ja sitoutumattomat (36 kpl) opistot muodostavat suurimmat opistoryhmät. Kristillisiin opistoihin lukeutuu monipuolinen joukko erilaisia opistoja. Eniten edustettuina ovat suuret herätysliikkeet, kuten evankeliset ja heränneet. Sitoutumattomat ovat ns. grundtvigilaisia eivätkä ne ole sitoutuneet minkään yksittäisen liikkeen arvoihin. Kansanopistojen joukkoon mahtuu myös järjestöopistoja (5 kpl) yhteiskunnallisia opistoja (4 kpl) sekä erityisopistoja (3 kpl). Suurin osa opistoista on yksityisten kannatusyhdistysten ylläpitämiä, vaikka viime aikoina on tapahtunut yhdistymisiä mm. kuntiin tai koulutuskuntayhtymiin. Näiden määrä on toistaiseksi pysynyt hyvin pienenä. Kansanopistot kattavat koko maan, ja näin ollen ne ovat osa moniarvoista yhteiskuntaa ja tukevat koulutuksen alueellista tasa-arvoa.

Kansanopistojen toiminnallinen rakenne on muuttunut vuosien mittaan. Osa opistojen ylläpitämästä koulutuksesta ei ole vapaan sivistystyön koulutusta, vaan opistot järjestävät myös perusopetusta, lukiokoulutusta, ammatillista peruskoulutusta ja ammattitutkintoja. Parikymmentä opistoa on mukana eri tavoin ammattikorkeakouluissa joko omistajana tai ainakin tarjoten niille tila- yms. infrastruktuuripalveluja. Tämä opistojen toiminnallinen

erilaisuus asettaa ne erilaiseen asemaan kansalaisopistojen sekä opintokeskusten rinnalla. Kansanopistojen kokonaiskoulutuksen volyymi on noussut viime vuosina. Kaikkiin muihin oppilaitoksiin verrattuna kansanopistot ovat hyvin erilainen oppimisympäristö muun muassa sisäoppilaitosperinteen vuoksi. Toisaalta opistot eroavat keskenään myös hyvin paljon toisistaan. Karkeasti noin puolet kansanopistoista on vapaaseen sivistystyöhön keskittyneitä, noin kuudesosa on suuntautunut ammatilliseen koulutukseen ja loput ovat profiililtaan monipuolisia tuottaen erilaista koulutusta.

Kansanopistojen suuri haaste on pitkien, koko lukuvuoden kestävien, perinteisten kansanopistojen linjojen koulutuskysynnän turvaaminen. Tähän opitun tunnustaminen nähdään yhtenä tärkeimpänä kehittämistoimena, jota monissa opistoissa on hyödynnetty mm. avoimen korkeakoulun kanssa tehtävällä yhteistyöllä. Lukuvuoden aikana opiskelijat suorittavat enemmän tai vähemmän vuorovaikutteisesti oman linjan opetuksen kanssa yliopistollisen arvosanan tai arvosanoja. Kehitteillä oleva asia, johon viittaa esim. Sahlberg (2002), on kansanopistotodistus. Samoin on esillä ollut kaksivuotinen kansanopistotutkinto, mikä olisi toisen asteen tutkintoon rinnastettavissa ja tuottaisi kelpoisuuden hakeutua esim. ammattikorkeakouluun.

3.2.2 Kansalaisopistot

Kansalaisopistoja on yhteensä 258. Kansalaisopistot ovat etupäässä kunnallisia aikuisoppilaitoksia. Kansalaisopisto toimii jollakin tavalla kaikissa kunnissa. Opetuksen painopistealueet määräytyvät paikkakunnan mukaan. Suosituimpia aineita ovat kielet (17 %), musiikki (17 %), muut taideaineet (16 %), käden taitojen aineet (25 %) ja muut aineet (25 %). Myös kansalaisopistojen kautta järjestetään paljon avoimen yliopiston opetusta. Lisäksi ne huolehtivat isosta osasta lasten ja nuorten taiteen perusopetusta. Yleisin toimintamuoto on viikoittain kokoontuva opintopiiri, joskin lyhytkestoiset intensiivikurssit ovat yleistymässä. (www.minedu.fi/opm/koulutus/aikuiskoulutus/kansalaisopistot.html.)

Osallistumiskynnys kansalaisopisto-opiskeluun on yleensä matala ja kansalaisopistoille povataan tulevina vuosina kasvavaa koulutuskysyntää suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle. Viime aikoina opistot ovat jonkin verran yhdistyneet talous- ja resursointisyistä. Yleensä liittoutuminen muiden opistojen kanssa on koettu hyväksi ratkaisuksi, kun vain palvelujen määrä ja laatu säilyy samana. Kansalaisopisto on vahvasti alueellinen toimija ulottuen läpi maan.

Kansalaisopistojen suuri haaste opitun tunnustamisessa liittyy arvostukseen (tunnustamiseen). Opintojen pienimuotoisuus ja harrastuspainotteisuus ei ole vaatinut dokumentointia (opetussuunnitelmat ja todistukset). Suuri osa opiskelusta on perinteistä vapaata sivistystyötä, omaehtoista ja omiin tavoitteisiin tähtäävää, omaksi iloksi ja hyödyksi opiskelua ilman välineellisiä, esimerkiksi opitun tunnustamiseen liittyviä tarkoituspäriä. Siitä huolimatta kansalaisopistoissa opiskellaan paljon sellaisia aineita, joita voidaan ja voitaisiin hyödyntää entistä laajemmin opitun tunnustamismielessä myös muualla: koulutuksessa ja/tai työelämässä. Kielitutkinnot, atk-ajokortit, avoimen yliopiston opetus, taiteen perusopetus, musiikki ja käden taitoihin liittyvät perusvalmiudet ovat tästä hyviä esimerkkejä.

3.2.3 Opintokeskukset

Opintokeskukset eroavat hiukan toimintatavoiltaan kansalaisopistoista sekä kansanopistoista. Opintokeskuksia on yksitoista ja ne ovat kaikki hieman erinäköisiä aatteensa, laajuutensa ja toiminta-ajatuksensa puolesta. Monien yhteistyöjärjestöjen kautta opintokeskusten toiminta opintopiireineen levittäytyy alueellisesti jopa koko maahan. Leimallinen piirre opintokeskuksilla on niiden näkymättömyys. Yhteistyöjärjestöjen kautta kanavoitunut toiminta ei juuri näy ko. opintokeskuksen toimintana vaan yhteistyössä mukana olevan järjestön toimintana (esim. eläkeläisjärjestöt ja SPR). Lisäksi toiminta rajautuu ainakin osittain ns. aatteellisissa opintokeskuksissa oman jäsenistön ja oman liikkeen piiriin hiukan vastaavalla tavalla kuin useimpien aatteellisten ja järjestökansanopistojen toiminta.

Opitun tunnustamista ajatellen opintokeskuksissa suoritetaan atk- ja kieliopintoja, joissa on mahdollisuus näyttöihin. Lisäksi monissa opintokeskuksissa tai niiden kanssa yhteistyössä toimivissa suurissa järjestöissä on oma sisäinen koulutusjärjestelmänsä. Opiskelijoille on tärkeää opitun tunnustaminen ko. yhteisön sisällä, kun esimerkiksi ammattiliitto haluaa kouluttaa omaa jäsenistöään entistä vaativimpiin tehtäviin.

3.3 Kehittämistoimet

Opitun tunnustamisen tärkeys vapaassa sivistystyössä liittyy formaalin koulutuksen laajentumiseen ja toisaalta sen arvostuksen kasvuun. Tällöin vapaa sivistystyö ei-tutkintoon johtavana koulutuksena on jäänyt arvostuksessa ja myös koulutuskysynnässä jälkeen. Tilannetta vahvistaa myös järjestävän oppilaitoksen näkökulmasta tutkintotavoitteisen koulutuksen parempi kannattavuus (esim. kansanopistojen kohdalla) ja opiskelijan näkökulmasta opintososiaalisten etuuksien kohdentuminen tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Näiden seikkojen vuoksi on nähty tärkeäksi kehittää vapaan sivistystyön koulutusta niin, että sille on arvoa ja tunnustettavuutta myös muodollisesti formaalissa koulutuksessa sekä myös työelämässä. Tähän kehittämistarpeeseen liittyen Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö sekä oppilaitosmuotojen etujärjestöt (Kansalais- ja työväenopistojen liitto sekä Kansanopistoyhdistys) ovat tuottaneet ja/tai teettäneet erilaisia kehittämishankkeita, tutkimuksia ja selvityksiä, joita esitellään lyhyesti seuraavassa.

Näkyvin kehittämishanke on Vapaan sivistystyön osaaminen ja pätevyys (VSOP) -ohjelma (ks. www.vsy.fi). Se alkoi 1998 syksyllä vapaan sivistystyön opetus- ja suunnitteluhenkilöstön kouluttamishankkeella. VSOP-hankkeen alkuvaiheen valmistelutyön tuloksena syntyi myös "Vapaan sivistystyön visio 2005". VSOP-ohjelman tärkein osa on ollut henkilöstön osaamisen kehittäminen. Siihen on kuulunut myös alan tutkimuksen kehittämistoimintaa. (www.vsy.fi/vsop) Visiotyö nosti esille kolme keskeistä kehittämisaluetta: opitun tunnustaminen, ikääntyvien opintopalvelut ja kansanvallan kehittäminen kansalaisyhteiskunnassa. Osana VSOP-ohjelmaa on selvitetty opitun tunnustamisen toteutumista hyvien käytänteiden ja sopivien muotojen kehittämiseksi.

Vuonna 2001 VSY teetti selvityksen käsityön opitun tunnustamisesta. Tulosten mukaan 44 oppilaitoksessa (mukana 110) käsityöopetus (esim. erilliset käsityökurssit) oli hyväksytty

jonkin muun oppilaitoksen opetukseen. Tärkeimpiä vastaanottaja-oppilaitoksia olivat lukiot ja käsi- ja taideteolliset oppilaitokset sekä myös muiden alojen ammatilliset oppilaitokset. Opintojen hyväksilukemista koskevia sopimuksia on tehty 19 kansalaisopistossa. Yleensä kurssisisällöt ja opintojen laajuus (tuntimäärä) olivat hyväksymisen kriteereinä. Todistus ja portfolio olivat tärkeimpiä hyväksymistä osoittavia dokumentteja. Selvitys toi esiin opitun tunnustamiseen liittyvän sekavuuden, kaivattiin yhteisiä pelisääntöjä, yhteistyötä, vakioituja näyttömuotoja ja yhteisten kriteereiden määrittämistä. (Vainikka, 2001.)

Kansanopistojen pitkäkestoisten linjojen opintojen opitun tunnustamisesta tehtiin selvitys vuonna 2002. Se oli osa VSY:n Opitun tunnustamisen hanketta, jonka Kansanopistoyhdistys organisoiti. Kyselyyn valittiin 35 opistoa ja vastauksia saatiin 17 opistosta. Tulokset mukailivat käsityön opitun tunnustamisen tuloksia. Tärkeimpinä opitun tunnustamista kuvaavina dokumentteina pidettiin todistusta, opintojen määritystä opintoviikkoina ja näyttötutkintoa. Ongelmina oli koettu virkamiesohjauksen puuttuminen ja yhteistyösuhteiden vakiintumattomuus. Juuri vakiintumattomuutta pidettiin keskeisenä ongelmana, kun ei ole ollut takuita toiminnan jatkuvuudesta. Toisaalta esiin nousi hyviä malleja. Kansanopistot olivat luoneet itsenäisesti erilaisia käytänteitä ja luoneet erilaisia yhteistyösuhteita. Yhteistyöllä ja sopimuksilla oli päästy hyviin tunnustamisen käytäntöihin. Kysely tuotti paljon myös kehittämisideoita, joissa peräänkuulutettiin yhteisiä malleja ja käytäntöjä. Kehittämistoimenpiteinä esitettiin: 1) valtakunnallisen raadin perustamista, joka laatisi yhteisen todistusohjelman kansanopistoihin, 2) opintoviikkokäsitteen rajaamista ja täsmentämistä, 3) koulutuspassin/opintokirjan kehittämistä vapaaseen sivistystyöhön ja 4) portfoliomallin aikaansaamista kansanopistokenttään. (Sahlberg 2002, 9.)

4. Selvityksen toteutus

4.1 Tavoitteet

Selvityksen tavoitteena on toimia kehittämistyön pohjana vapaan sivistystyön opitun tunnustamista koskevalle kehittämistyölle, mitä tehdään toisaalta vapaan sivistystyön sisällä sekä toisaalta VSY:n ja opetusviranomaisten kanssa yhdessä. Toisena tavoitteena on tarjota malleja ja hyviä käytänteitä yksittäisille oppilaitoksille opitun tunnustamisen kehittämiseksi.

Selvityksessä pyrittiin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millä tavoin vapaan sivistystyön opinnot tunnustetaan formaalissa koulutuksessa?
- 2) Millaisia yhteistyösuhteita on solmittu ja mitä ongelmia niihin sisältyy?
- 3) Mitä yleisiä ongelmia opitun tunnustamisessa on vapaassa sivistystyössä?
- 4) Millaisia hyviä käytäntöjä on käytössä ja millaisia haasteita on vielä olemassa?

4.2 Menetelmät

Tiedonkeruumenetelmänä käytettiin kyselylomaketta, teemahaastattelua ja puhelinhaastatteluja. Täydentävänä aineistona olivat aikaisemmin tehdyt selvitykset sekä kehittämissasiakirjat. Kyselyn avulla luotiin yleiskuva koko vapaan sivistystyön toimijoista. Haastattelut toimivat täydentävänä informaationa, syvensivät yleiskuvaa ja loivat lisäymmärrystä ongelmien ratkaisemiselle.

4.3 Aineistot

4.3.1 Kyselyaineisto

Kyselyaineisto kerättiin sähköisesti StatQ-ohjelmistolla. Kaikille kansalaisopistoille, kansanopistoille ja opintokeskuksille lähetettiin kysely sähköpostin välityksellä helmikuun alussa 2003. Kysely toistettiin vastaamattomille helmikuun puolivälissä. Kyselyn keräämisestä tiedotettiin VSY:n nettisivuilla, Kansanopisto-lehdessä sekä toimijoiden omissa sisäisissä tiedotteissa. Kyselyä edelsi myös VSYn lähettämä sähköpostitiedote, jossa motivoitiin vastaamaan kyselyyn.

Kaikkiaan kyselyitä lähetettiin 357, joista palautui väärän osoitteen vuoksi 14, ja näin ollen 343 vastaajaa tavoitettiin. Heiltä saatiin yhteensä 187 vastausta, joista suomenkielisiä oli 170 ja ruotsinkielisiä 17. Vastausprosentti oli näin koko kyselyssä 55 %, suomenkielisillä 56 % ja ruotsinkielisillä 43 %. Vastauksia tuli kansalaisopistoista 123 (ruotsinkielisiä 9), kansanopistoista 55 (ruotsinkielisiä 7) sekä opintokeskuksista 7 (ei ruotsinkielisiä). Yleensä oppilaitoksen vastauksen antoi rehtori (82 %). Vastauksia tuli Uudeltamaalta 35 (ruotsinkielisiä 8), Varsinais-Suomesta 12 (ruotsinkielisiä 1), Satakunnasta 8, Hämeestä 8, Pirkanmaalta 15, Kaakkois-Suomesta 17, Etelä-Savosta 9, Pohjois-Savosta 12, Pohjois-Karjalasta 8, Keski-Suomesta 14, Etelä-Pohjanmaalta 11 (ruotsinkielisiä 1), Pohjanmaalta 8

(ruotsinkielisiä 6), Pohjois-Pohjanmaalta 14, Kainuusta 5 ja Lapista 7. Näin ollen kyselyä voidaan pitää alueellisesti kattavana. Monipuolisen tiedottamisen ja uusintakyselyn vuoksi voidaan olettaa, että kaikki asiasta kiinnostuneet oppilaitokset saivat asiasta tiedon ja mahdollisuuden vastata kyselyyn.

4.3.2 Haastatteluaineisto

Selvitystä varten haastateltiin vapaan sivistystyön kattojärjestöjen (VSY, SKY ja KTOL), vapaan sivistystyön oppilaitosten, eräiden vastaanottajaoppilaitosten, opetushallituksen ja ministeriön asioista vastaavien virkamiesten edustajia. Haastattelut olivat hyvin keskustelunomaisia tilaisuuksia.

4.4 Analysointi

Kyselyn tulokset analysoitiin StatQ:n oman analysointiohjelman mukaan. Ohjelma antaa suoria jakaumia ja ristiintaulukoita ja testaa tarvittaessa myös tilastollisen merkitsevyyden. Avoimet kysymykset ja haastattelut analysoitiin sisältöanalyttisesti. Vastaajien yksilöidyt tiedot pysyivät tuntemattomina, koska ohjelma automaattisesti hävittää lähettäjän identifiointitiedot. Käytetyssä versiossa ei ollut myöskään mahdollisuutta siirtää tiedostoa toiseen ohjelmaan, jolloin analyysimahdollisuudet rajoittuivat kuvaileviin menetelmiin. Selvityksen tarkoituksen huomioon ottaen se oli tässä yhteydessä riittävää.

4.5 Luotettavuus

Kyseessä oli siis kokonaistutkimus ja vastausprosentti oli 55 %, mitä voidaan pitää kohtuullisena tämän tyyppisessä kyselyssä. Oppilaitosmuodoittain tilanne vaihteli, mikä vaikuttaa jonkin verran yleistettävyyteen. Toisaalta vastaamishalukkuus kertonee myös asian koetusta tärkeydestä. Kansanopistot ja opintokeskukset vastasivat kyselyyn aktiivisemmin. Kansalaisopistojen hiukan heikompaan vastausprosenttiin voi olla monia syitä. Ehkä aihe koettiin heidän piirissään vieraampana, opitun tunnustamisella ei saata olla sellaista painoarvoa kuin esimerkiksi kansanopistojen pitkien linjojen kohdalla. Toisaalta monissa kunnissa opistojen toiminta oli liitetty muiden oppilaitosmuotojen yhteyteen ja vastaajaksi valikoitui sivistystoimen johtaja tai laajemman oppilaitoksen rehtori eikä hänellä riittänyt mielenkiintoa tai aikaa kyselyyn vastaamiseen.

Vastausprosentti on tärkeä, kun kuvataan kokonaistilanne vapaan sivistystyön toimijoilla. Muutoin yleistettävyyttä ei ollut merkittävä asia kyselyssä eikä selvityksessä. Ne henkilöt vastasivat kyselyyn, jotka pitivät sitä tärkeänä. Laajat avoimet vastaukset ja selvitykset, loppuun liitetyt runsaat kommentit sekä haastattelut tuottivat laajan ja rikkaan aineiston, joista oli poimittavassa myös kehittämissideita.

5. Tulokset

Tuloksia koskeva luku on jaettu neljään osaan: kyselyn tulosten esittelyyn (5.1), sidosryhmien haastattelujen tulosten esittelyyn (5.2), hyvien käytäntöjen ja kehittämishaasteiden kuvaukseen (5.3) sekä yhteenvetoon (5.4).

5.1 Kyselyn tuloksia

Kyselyn tulokset esiteltiin pääosin kyselylomakkeen (ks. liite 2) mukaisessa järjestyksessä. Vastaajista opitun tunnustamista piti erittäin tärkeänä 59 %, melko tärkeänä 28 % ja jonkin verran tärkeänä 13 %. Vain yksi vastaaja ei pitänyt asiaa lainkaan tärkeänä. Opitun tunnustamista pidettiin erityisen tärkeänä seuraaville oppijoille (poimittu avoimista vastauksista):

- 1) aikuisille, joilla on jo kokemusta tai muita opintoja (ehkä vanhentuneita) takana,
- 2) nuorille jatko-opintoihin suuntaaville,
- 3) koulunsa keskeyttäneille,
- 4) opintojensa täydentäjille,
- 5) vapaatavoitteisille, jotka haluavat kehittää itseään ja tunnistaa myös oppimansa tulokset sitä kautta saada arvostusta opinnoilleen ja
- 6) opiskelijoille, joilla ei ole mahdollisuutta (aika, maantieteellinen etäisyys tai muu syy) osallistua täysipäiväisesti tutkintoon johtavaan opiskeluun

5.1.1 Opitun tunnustamisen muodot

Opitun tunnustamisen muotoja ovat selvityksen rajauksen mukaan: 1) hakeutumisoikeuden saaminen tai helpottuminen, 2) opintojen hyväksilukeminen ja 3) näyttötutkinnot.

Hakeutumisoikeus

Taulukko 1. Millä tavoin opiskelijoitte hakeutuminen helpottuu toiseen oppilaitokseen?

Helpotus	Kansalais- ja työväenopistot		Kansanopistot		Opinto-keskukset		Kaikki	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Hyväksytään opiskelijoiksi	7	5,7	5	9,1	0	0	12	6,4
Saavat lisäpisteitä hakeutumiseen	55	44,7	22	40,0	1	14,3	77	41,2
Saavat osallistua suoraan pääsykokeisiin	6	4,9	7	12,7	0	0	13	7,0
Muuta	21	17,1	26	47,3	0	0	47	25

Huom! Vastauksessa oli mahdollista valita useampi vaihtoehto. Tämän vuoksi prosenttilukujen summa ylittää sadan.

Lisäpisteiden saaminen pääsykokeisiin oli tärkein yksittäinen tekijä, mikä helpotti hakeutumista toiseen oppilaitokseen. Suora hyväksyminen oli harvinaista. Yksittäisillä oppilaitoksilla oli olemassa yhteistyösopimuksia vastaanottavien oppilaitosten kanssa, jotka mahdollistivat hyväksymisen suoraan opiskelijaksi. Näiden osuus oli hyvin pieni kokonaisuudesta.

Vastaanottajaoppilaitoksiin hakeuduttaessa seuraaviin opintoryhmiin kuulumisen oli helpottanut hakeutumista. Tiedot on koostettu kyselyn avoimista vastauksista.

Taulukko 2. Formaaliin koulutukseen hakeutumista helpottavat opinnot ja niiden vastaanottajaoppilaitokset

Opinnot	Vastaanottajataho
* Avoimen yliopiston opinnot	Yliopisto, ammattikorkeakoulu
* Peruskoulun arvosanojen korottamiskurssit	Peruskoulu
* Lukion opintoja korvaavat kurssit, abikurssit	Lukio
* Taiteen perusopetus, musiikki, kuvataide, teatteri, kirjoittajakoulutus	Konservatoriot, musiikkiopistot, ammatilliset oppilaitokset
* Kädentaidot, harrastustavoitteiset opinnot	Ammatilliset oppilaitokset, lukio
* Kirjanpitokurssi, ay- ja järjestötoiminta, liikunta- ja terveyskasvatus, ensiapu, media-ala	Ammatilliset oppilaitokset, ammattikorkeakoulu, lukio
* Teologiset aineet	Yliopisto, sisarkirkot
* Erityisryhmät esim. vammaiset	Erytisammattikoulu

Avoimen yliopiston arvosanaopinnot (approbatur ja cum laude approbatur tai niiden osat) olivat kaikkein useimmin mainittuja. Joukossa oli yliopistojen tiedekuntien yleisopintoihin liittyviä kursseja, kuten tieteellistä kirjoittamista ja viestintää sekä kieliopintoja. Kädentaitojen ja taiteen opintojen merkitys oli merkityksellisintä toisen asteen oppilaitoksissa: lukiokoulutuksessa ja ammatillisissa oppilaitoksissa.

Hyväksilukeminen

Selvästi tärkein opitun tunnustamisen muodoista oli opintojen hyväksilukeminen.

Taulukko 3. Missä seuraavista oppilaitoksessa tiedätte opintojanne hyväksiluettavan ja kuinka paljon? Oppilaitosten määrä.

Oppilaitos	Opintojen korvattavuuden laajuus		
	Ei lainkaan	Alle 5 ov	Yli 5 ov
Yliopistossa/korkeakoulussa			
Kansalais- ja työväenopisto	22	6	50
Kansanopisto	8	8	23
Opintokeskus	2	1	0
Yhteensä	32	15	73
Ammattikorkeakoulussa			
Kansalais- ja työväenopisto	22	20	10
Kansanopisto	17	9	14
Opintokeskus	2	1	0
Yhteensä	41	30	24
Ammatillisessa oppilaitoksessa			
Kansalais- ja työväenopisto	17	33	6
Kansanopisto	15	8	12
Opintokeskus	2	0	0
Yhteensä	34	41	18
Aikuiskoulutuskeskuksessa			
Kansalais- ja työväenopisto	22	3	4
Kansanopisto	16	5	6
Opintokeskus	2	0	0
Yhteensä	40	12	10
Lukiossa			
Kansalais- ja työväenopisto	13	49	5
Kansanopisto	14	4	2
Opintokeskus	2	0	0
Yhteensä	29	53	7
Toisessa vst:n oppilaitoksessa			
Kansalais- ja työväenopisto	14	14	3
Kansanopisto	12	3	10
Opintokeskus	2	2	0
Yhteensä	30	19	13

Kaiken kaikkiaan opintojen hyväksilukeminen kosketti kansanopistoja ja kansalaisopistoja. Opintokeskuksille se ei ollut niin merkittävä asia. Vastaanottavista oppilaitoksista yliopistot olivat merkittävimpiä. Siellä myös luettiin suurimpia kokonaisuuksia hyväksi. Yleensä kysymys oli yliopiston omin kriteerein toteutettavasta arvosanaopetuksesta. Yliopistot eivät juuri suostu

lukemaan hyväksi suoraan vapaan sivistystyön itsensä toteuttamia opintoja muutoin kuin poikkeustapauksissa. Tällöin voi olla kysymys saman opettajan vastaanottamista opinnoista sekä kansanopistossa että yliopistossa.

Ammattikorkeakoulu oli myös tärkeä hyväksilukija. Suurempien kokonaisuuksien hyväksyminen oli selvästi harvinaisempaa kuin yliopistoissa. Tämä johtunee suoraan siitä, että avoimen ammattikorkeakoulun opinnot eivät ole vielä saavuttaneet samantasoista vakiintunutta asemaa kuin avoimen yliopiston opinnot. Toisaalta, kuten jo taustaosassa todettiin, ammattikorkeakoulut tuntuvat olevan hyvin nihkeitä tunnustamaan muita kuin samantasoisia opintoja (ammattikorkeakoulu tai yliopisto).

Ammatilliset oppilaitokset olivat merkittäviä hyväksilukijoita etenkin kansalaisopistoille. Hyväksiluettavat kokonaisuudet olivat yleensä pieniä. Ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset olivat vain muutamille opistoille tärkeitä hyväksilukijoita. Lukio oli erittäin tärkeä yhteistyökumppani ja hyväksilukija monille kansalaisopistoille. Lukiokoulutuksessa hyväksiluettavien opintojen laajuus jäi yleensä alle viiden opintoviikon.

Seuraavassa on luokiteltu tyypillisimmät hyväksiluettavat opintoryhmät avointen kysymysten vastausten perusteella.

- 1) Käsityö: kädentaidot: tekstiilityö, koneneulonta, tekstiilityön kurssit, pukuompelu, kudonta, ompelu ja huovutus, verhoilu ja entisöinti, graafinen suunnittelu, graafinen tekniikka, värioppi
 - 2) Taide: kirjansidonta, lasityöt, kuorolaulu, musiikki, taide- ja taitoaineet, ilmaisutaito, draama, grafiikka ja taidehistoria, valokuvaus, kuvaamataito
 - 3) Yliopistolliset arvosanat: kasvatustiede, aikuiskasvatus, oikeustiede, lääketiede, psykologia, erityispedagogiikka, ympäristötiede
 - 4) ATK: Atk:n peruskurssi, atk-ajokortit
 - 5) Hengelliset aineet: lähetystyö, ortodoksinen teologia
 - 6) Kieliopinnot ja kansainvälisyys
 - 7) Retkeily yms. opinnot: EA-koulutus, köysitoiminnan ohjaaja, uimaopettaja, retkeilyn peruskurssi, anatomia, liikunnan mekaniikka
 - 8) Muut: Ammatilliseen koulutukseen liittyvät osiot aihepiireinään lapsenkaitsijakurssit, ay- ja järjestötoiminta, johtajuus, kirjanpito, organisaatiokäyttäytyminen, päihdetyö, nuorisotyön lisäkoulutus, video, arkkitehtuuri, filosofi, opintokerhon-ohjaaja, abikurssit, lukiokurssit.
- Hyväksiluettavat opinnot olivat sisällöltään tyypillisiä vapaan sivistystyön opintoja. Toisaalta osa oli helposti tunnistettavia, kuten avoimen yliopiston opinnot, atk-ajokortit ja kielitutkinnot.

Ongelmia hyväksilukemisessa

Avoimiin kysymyksiin tulleet vastaukset mukailivat jo aikaisempien selvitysten tuloksia (vrt. Vainikka 2001 ja Sahlberg 2002).

Opintokokonaisuuksien kokoa pidettiin ongelmallisena:

"Hyväksiluettavat kurssit ovat usein pieniä ja erillisiä. Suurempien opintokokonaisuuksien kohdalla homma ei toimi."

Sääntöjä ja sopimuksia kaivattiin:

"Hyväksyminen jatko-oppilaitoksissa lienee satunnaista - hyväksyminen pitäisi saada säännöllisten sopimusten piiriin: siis tietyin yhdessä sovituin kriteerein opittu tunnustetaan automaattisesti."

Aina ei ollut tietoa asioista:

"Ei tietoa vastaavuuksista eikä vastaanottavilla oppilaitoksilla sisällöistä. Ei myöskään kokonaiskuvaa meillä siitä, mihin opintojamme opiskelijat myöhemmin käyttävät. ..."

Myös kriittisiä näkemyksiä esitettiin:

"On myös hyvä muistaa, että tarvitaan aidosti vapaata sivistystyötä, joka saa voimansa osallistujien lähtökohdista, kiinnostuksesta ja harrastuneisuudesta. Opintoviikkojahti voisi särkeä paljon."

"... Tämä on vapaata sivistystyötä ei ammatillisia pätevyyksiä tavoittelevaa meritointia"

Suurimmat ongelmat liittyvät käytäntöjen vakiintumattomuuteen, satunnaisuuteen ja yksittäisesti tehtyihin sopimuksiin. Yleistä ja kattavaa järjestelmää, säännöstöä tai normitusta, mihin voisi vedota, ei ole olemassa.

Näyttötutkinnot

Ammatilliset näyttötutkinnot eivät suoraan liity vapaan sivistystyön opintoihin. Vapaan sivistystyön piirissä voidaan kuitenkin toteuttaa näyttötutkintoon valmistavaa koulutusta. Näyttöjen antamisoikeus oli yhdellätoista oppilaitoksella (6 %), näyttöihin valmentavaa koulutusta oli 38 oppilaitoksessa (20 %) ja molempia edellä mainittuja oli 26 oppilaitoksessa (14 %). Valtaosassa oppilaitoksia ei ollut lainkaan näyttötutkintoihin liittyvää koulutusta.

Näyttötutkintoihin liittyvää koulutusta oli oppilaitoksissa seuraavissa tutkinnoissa ja koulutuksissa. Luettelo on hajanainen, koska siinä on mukana sekä ammattitutkintoja että erilaisia koulutuksia yms. Tiedot kerätty suoraan editoimatta kyselyn avoimista vastauksista.

Taulukko 4. Näyttötutkintoihin liittyvää koulutusta

<p>Media-assistentti, koulunkäyntiavustaja, lähihoitaja, tietojenkäsittelyn ammattitutkinto, sihteerin ammattitutkinto, perhepäivähoitajan ammattitutkinto, nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajan perustutkinto, ATK-ajokortti: @, A-, AB-koulutukset, yleisiin kielitutkintoihin valmentaminen, audiovisuaalisen viestinnän ammattitutkinto, eräopaskoulutus, erä- ja luontomatkailulinja, ohjaava koulutus, johtamisen erikoisammattitutkinto, luonnontuotealan ammattitutkinto, matkailun ohjelmapalveluiden ammattitutkinto, matkanjohtajan koulutus, työvälineohjelmistotuki, laivuritutkintoon valmentaminen, suntion ammattitutkinto, lapsi- ja perhetyön perustutkinto, koulunkäyntiavustajan erikoistutumistutkinto autismiin, talonrakennusalan ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto, maanrakennusalan ammattitutkinto, turvallisuuskorttikoulutus, märkätilasertifiointi, tulityökorttikoulutus ja musiikkioppilaitoksen näyttötutkintoihin valmentava koulutus.</p>

5.1.2 Opintojen tunnistettavuus

Opintojen tunnustamisen ehtona on niiden näkyväksi tekeminen, tunnistaminen.

Taulukko 5. Mitä kriteerejä muut oppilaitokset odottavat tunnustaakseen vapaan sivistystyön opinnot?

Kriteerit	f	%
Opinnot ovat riittävän laajoja	125	66,8
Sisällöt ovat vastaavia	125	66,8
Opinnot ovat hyväksyvän oppilaitoksen vaatimusten mukaisia	115	61,5
Kouluttajat ovat päteviä	93	49,7
Asiasta on tehty sopimus	70	37,4
Hyväksiluettavat opinnot on arvioitu	58	31,0
Muulla tavoin	9	4,8

Vastaanottaville oppilaitoksille oli selvästi tärkeää opintojen riittävä laajuus, sisällöllinen vastaavuus, omien kriteereiden täytyminen sekä kouluttajan asiantuntemus.

Taulukko 6. Millä dokumenteilla opiskelijat pystyvät osoittamaan opintojensa tunnistettavuuden?

Dokumentti	f	%
Opintotodistuksella	167	89,3
Opettajan laatimalla kirjallisella arviolla	68	36,4
Opetussuunnitelmalla	58	31,0
Portfoliolla	31	16,6
Opintokirjalla	22	11,8
Erillisellä näytteellä	22	11,8
Opintopassilla	3	1,6

Vastaukset mukailivat Sahlbergin (2002) ja Vainikan (2002) selvityksiä. Todistus oli edelleen ylivoimaisesti tärkein tunnistamisen dokumentti. Joissain tapauksissa opetussuunnitelma, portfolio, opintokirja ja erillinen näyte toimivat tunnistamisen välineenä.

5.1.3 Yhteistyösopimukset

Toiminnan jatkuvuuden, vakauden ja suunnittelutyön kannalta tärkeitä asioita opitun tunnustamisessa on yhteistyö vastaanottavien oppilaitosten kanssa.

Taulukko 7. Onko oppilaitoksellanne opitun tunnustamiseen liittyviä yhteistyösopimuksia seuraavien oppilaitosten kanssa ja mitä sopimukset koskevat?

Oppilaitos	Ei sopimuksia		Hakeutumis oikeutta		Hyväksi lukemista		Näyttö- tutkintoja		Muuta	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yliopisto/korkeakoulu	108	57,8	15	8,0	46	24,6	7	3,7	12	6,4
Ammattikorkeakoulu	127	67,9	3	1,6	20	10,7	4	2,1	5	2,7
Ammatillinen oppilaitos	114	60,1	3	1,6	32	17,1	10	5,3	6	3,2
Aikuiskoulutuskeskus	127	67,9	3	1,6	11	5,6	5	2,7	2	1,1
Lukio	92	49,2	3	1,6	70	37,4	3	1,6	6	3,2
Toinen vst:n oppilaitos	113	60,4	6	3,2	23	12,3	7	3,7	7	3,7

Kaikkein eniten sopimuksia oli solmittu lukioiden kanssa. Sopimukset koskivat miltei aina hyväksilukemista. Toiseksi eniten oli yliopistojen kanssa tehtyjä sopimuksia. Nämä sopimukset koskivat hyväksilukemista ja hakeutumisoikeutta. Myös ammatillisia oppilaitoksia koskevia sopimuksia oli tehty. Huomattavaa kuitenkin oli, että suurimmalla osalla oppilaitoksista ei ollut mitään sopimuksia.

Hakeutumisoikeutta tai sen helpottumista koskevissa sopimuksissa sovittiin lisäpisteiden antamisesta hakeutumiseen tai hyväksymisestä suoraan opiskelijaksi (esim. approbaturin kiitettävät tiedot). Sopimuksissa saattoi olla myös rajoituksia suoraan hyväksyttävien määrästä eli ns. kiintiöpaikat. Hyväksilukemista koskevissa sopimuksissa oli määritelty ne kriteerit, joilla opinnot on toteutettava, jotta ne voidaan hyväksilukea, sekä myös hyväksilukemisen kohde vastaanottavan oppilaitoksen opetussuunnitelmassa.

Sopimusten tekemisen ongelmat

Sopimuksia oli selvityksen perusteella tehty jonkin verran, mutta niiden tekeminen ei yleensä sujunut ongelmitta. Esteitä oli monia ja osa niistä oli sellaisia, että ne pysäyttivät yhteistyön kokonaan, vaikka näennäisesti isosta asiasta ei olisi ollutkaan kysymys.

Sopimusten tekemisen ongelmana oli niiden yksittäisyys, tunnustettua sopimusmallia ei ollut olemassa.

"Ei ole olemassa valmista sopimusmallia, jota soveltaa. Sovitaan tapauskohtaisesti.

"Erilliset sopimukset pitäisi olla kaikkien oppilaitosten kanssa. MAHDOTON YHTÄLÖ!"

Myös asenteelliset ja vapaan sivistystyön arvostukseen liittyvät seikat saattoivat olla esteenä:
"Kun esim. lukioiden ei ole pakko tehdä sopimuksia, osa rehtoreista ei halua sitoa käsiään. Sama koskee yliopistoja ja ammattikorkeakouluja. Vapaan sivistystyön opinnot kantavat "leikkikoulun" imagoa."

Joissakin tapauksissa voitiin pelätä toisen reviiirille tuleamista:

"Lisää byrokratiaa, mutta mahd. myös vastaanottavan oppilaitoksen opettajien pelkoja siitä, että

"viedään virka" (esim. lukiossa, jos oppilaat suorittavat kursseja jossain muussa oppilaitoksessa kuin "omassa"."

Toinen osapuoli ei kokenut saavansa yhteistyöstä mitään hyötyä

"Niistä pitäisi olla yhteisesti hyväksytty hyöty molemmille osapuolille."

"Muilla oppilaitoksilla ei ole ollut tarvetta hyödyntää kansalaisopiston kursseja/opetusresursseja ja

esim. ostaa ko. opetuspalveluja."

Asetelma koettiin myös yksisuuntaiseksi, jossa vastaanottava oppilaitos sanelee ehdot:
"Sopimukset tehdään yleensä ao. oppilaitoksen ehdoin eikä opistolla ole juuri sananvaltaa."

Myös hyviä ehdotuksia oli tarjolla:

"Tarvitaan "kolmikantasopimus" hyväksilukemiseen: lähettävä oppilaitos, vastaanottava oppilaitos ja valtakunnallinen asiantuntijaelin."

Yleisimmin vastauksissa toistui ongelmina yleisen sopimusmalliin puuttuminen sekä sopimusten yksipuolisuus. Vapaan sivistystyön oppilaitos oli "altavastajaan" asemassa, koska vastaanottavalla oppilaitoksella ei ole velvollisuutta esimerkiksi solmia sopimuksia hyväksilukemisesta. Myös asenteelliset ongelmat tulivat vastaan monissa vastauksissa.

5.1.4 Opitun tunnustamisen kehittäminen

Selvitystyön aikana opitun tunnustamiseen liittyviä kehittämishankkeita oli meneillään 32 (17 %) oppilaitoksessa ja suunnitteilla niitä oli 25 (13 %) oppilaitoksessa. Hankkeet voidaan karkeasti luokitella kolmeen kategoriaan:

- 1) Suunnitteilla olevat hankkeet; joissa ollaan mukana VSY:n tai SKY:n toimesta tai OPH:n rahoituksen kautta. Hankkeista ei ole vielä tuloksia.
- 2) Alueelliset yhteistyöhankkeet: koulutuskuntayhtymässä tai muussa alueellisessa oppilaitosverkostossa on oppilaitosten kesken sovittu tunnustamisesta esim. opintotarjottimen rakentaminen
- 3) Yksittäiset omat hankkeet: omat sopimukset vastaanottajien kanssa, opintoja suunnitellaan yhdessä.

Tarkempi selko yksittäisistä "hyviä käytäntöjä" sisältävistä hankkeista on luvussa 5.3.

5.2 Haastatteluista poimittua

Tämän luvun asiat perustuvat opetusviranomaisten, vastaanottavien oppilaitosten ja sivistystyön keskusjärjestöjen kanssa käytyihin keskusteluihin. Haasteltujen henkilöiden nimet ovat liitteenä.

Viranomaisnäkökulmasta opitun tunnustaminen tulee olemaan kuluvan vuosikymmenen tärkeimmistä kehittämisen painopistealueista elinikäisen oppimisen jälkeen. Tosin se on käynnistynyt suhteellisen hitaasti. Siitä huolimatta opitun tunnustamista pidetään tärkeänä. Se on suunniteltu ja kirjattu kehittämispainopiste. Sitä tullaan perustelemaan myös taloudellisin argumentein. Laajempi opintojen tunnustaminen vähentää päällekkäistä koulutusta, lisää joustavuutta ja tehostaa koulutusta.

Virkamiesten mukaan muulla Euroopassa ei juuri olla Suomea pidemmällä. Ehkä Norja (vrt.

Brörnevåld 2000) on ainut mainitsemisen arvoinen maa. Euroopan Unionin piirissä on meneillään kehittämistoimia, mutta toistaiseksi niiden toiminta on jäänyt keskusteluryhmien tasolle.

Opitun tunnustamiselle on jo luotu ulkoiset puitteet lainsäädännön kautta. Opiskelijalla on subjektiivinen oikeus käyttää aikaisemmin oppimaansa hyödyksi. Jokaisella oppilaitoksella on hyvin paljon itsenäistä päätäntävaltaa ottaa huomioon opiskelijan aikaisempi oppimishistoria, esimerkiksi vapaassa sivistystyössä opittu. Oppilaitokset ovat luoneet jo jonkin verran sisäisiä käytäntöjä aikaisemmin opitun tunnustamiseen. Asian tunnettavuuden lisääntyessä käytännöt tulevat yhtenäistymään.

Viranomaisille tulee paljon yhteydenottoja ja oppilaitokset kaipaavat normeja hyväksilukemisen käytäntöihin. Parhaillaan on meneillään suunnittelutoimia (työryhmät), joilla yritetään löytää ratkaisu myös näihin pulmiin. Ministeriössä kehitellään myös seurantajärjestelmää, jonka avulla voidaan selvittää hyväksiluettujen opintojen laajuutta.

Opitun tunnustaminen koskettaa kaikkea koulutusta painopisteen ollessa tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Erityisesti yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja toisen asteen raja-aitoja pyritään madaltamaan, Omaa kiihkeää keskustelua käydään ammattikorkeakouluopintojen hyväksilukemisesta yliopistoihin ja päinvastoin.

Huomattavaa haastatteluissa oli, että vapaa sivistystyö on usein unohdettu saareke, painopisteen ollessa tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Vapaa sivistystyö oli myös jäänyt maakuvauksesta (Nyyssölä 2002) kokonaan pois. Pelkästään vapaaseen sivistystyöhön kohdistuvia toimia ei opetushallinnossa ole. Tämä asettaa vapaalle sivistystyölle itselleen kehittämispaineita.

Kansanopistoilla ja kansalaisopistoilla on omat etujärjestönsä. Opintokeskusten yhteistyöelin on epävirallinen Opintokeskuseura, joka edustaa opintokeskuksia erilaisissa neuvotteluissa. Vapaan sivistystyön oppilaitosmuodot ovat toiminnallisesti erilaisia. Tältä osin niiden saattaminen samanlaisten kehittämistoimien piiriin näyttää olevan vaikeaa. Toki yhteistyötä on löydettävissä, kuten parhaillaan meneillään olevien kansalaisopintojen kehittäminen.

Kansanopistojen opitun tunnustamisen kehittäminen kulminoituu pitkien linjojen kehittämiseen, ja siinä yhteydessä valtakunnallisen kansanopistotodistuksen ja mahdollisesti kaksivuotisen kansanopistotutkinnon rakentaminen ovat tärkeitä kehittämistoimia. Kansalaisopistojen tavoin avoin korkeakoulu, kielitutkinnot ja atk-ajokortit ovat tärkeimpiä tunnustamisjärjestelmiä. Kansalaisopistoilla opinnot ovat lyhytkestoisempia ja pienempiä kuin kansanopistoilla. Kansalaisopistot toimivat kuntalaisten tarpeiden mukaan. Opitun tunnistamisessa heille on suuri asia kehittää tunnistamisen menetelmiä (esim. todistus) osana laatutyötä. Opintokeskukset ovat lyhytkurssien puolesta verrattavissa muihin, mutta niille on tärkeää myös oman jäsenistönsä sisäinen kehittäminen. Tässä ei ollut mahdollista haastatella kattavasti opintokeskusten edustajia, joten luotettavan kokonaiskuvan luominen oli mahdotonta.

Ne haastattelut, joita tehtiin vastaanottajaoppilaitoksiin, olivat yhdeltä piirteeltään samanlaisia. Oppilaitoksen tasosta riippumatta oudoksuttiin ajatusta, että vapaan sivistystyön opintoja tulisi

tunnustaa (hyväksilukea tai antaa pisteitä hakeutumiseen). Monille oppilaitoksille monet muut oppilaitokset olivat tärkeämpiä yhteistyötahoja myös opintojen tunnustamisessa kuin vapaan sivistystyön oppilaitokset. Yliopistoille sitä olivat ammattikorkeakoulut. Aina ei ollut niin tärkeää se, missä opinnot oli suoritettu, vaan opintojen tunnustettavuus ja sisällöllinen vastaavuus. Näin oli varsinkin toisen asteen oppilaitosten kohdalla. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kohdalla tilanne oli toinen.

5.3 Hyviä kokemuksia ja haasteita kentältä

5.3.1 Hyviä käytäntöjä

Kyselyn perustella seuraavat asiat olivat onnistuneiden kokeilujen taustalla:

- opetuskokonaisuus on suunnittelu ja kokeiltu etukäteen
- suunnittelussa on jo tehty yhteistyötä vastaanottajaoppilaitoksen kanssa ja kokemuksia vaihdettu toteutuksen jälkeen
- yhteyttä on pidetty suoraan johtajiin (päättäjiin)
- vastaavuuksista sekä toimintatavoista on täsmällisesti sovittu etukäteen
- on tehty etukäteen opetus- ja arviointisuunnitelma, jossa on määritelty tarkat sisällöt ja opintoviikot
- yhteisten opettajien käyttö on ollut joillekin oppilaitoksille toimiva systeemi
- arviointi- ja laatu työ on tukenut myös opitun tunnustamistyötä.

Toimivia käytänteitä oli vastauksissa paljon. Osa niistä oli toiminut vakiintuneesti vuosikausia. Tähän on poimittu vain kaksi esimerkkiä

1. Oppilaitoskohtainen yhteistyömalli

Käsi- ja taideteollinen yhteistyö Keski-Suomessa: Jyväskylän kaupungin työväenopiston (Jyväskylä) ja Keski-Suomen käsi- ja taideteollisen oppilaitoksen (Petäjävesi) välinen yhteistyö. Tiedot perustuvat Hannele Ollakan haastatteluun 29.8.2003.

Jyväskylän kaupungin työväenopiston ja Keski-Suomen käsi- ja taideteollisen oppilaitoksen tekstiilin koulutusohjelmat ovat luoneet keskinäisen yhteistyömallin, joka on toiminut jo vuodesta 1992. Mallissa Jyväskylän kaupungin työväenopistossa suoritettavat tekstiilityön kurssit vastaavat suoraan käsi- ja taideteollisen alan perustutkinnon kursseja. Kurssit on suunniteltu yhteistyössä siten, että vastaanottavan oppilaitoksen aikuiskoulutusjohtaja hyväksyy korvaavat kurssit. Hän jopa itse osallistui joillekin kursseille saadakseen tarkemmin selville opetuksen sisällöt. Alun perin yhteistyö syntyi opettajien keskinäisen ennakkoluulottoman kokeilun avulla. Tärkeimpänä tavoitteena oli aikuisopiskelijan etu: mahdollisuus hankkia tutkintoon liittyvät tiedot ja taidot joustavasti alueella olevasta tarjonnasta.

Työväenopiston näkökulmasta ideana on tarjota vapaalle sivistystyölle ja kansalaisopistolle ominaista koulutusta niin laadukkaasti, että se kelpaa myös muille. Työväenopiston vastaavan opettajan lausunnon mukaan vapaan sivistystyön ei tulisi toimia liikaa toisten

ehdoilla, vaan omaa toimintaa pitäisi kehittää niin tasokkaaksi, että sille riittää kysyntää. Opiskelijat tietävät kursseille tullessaan että heillä on tällainen tunnustamisen mahdollisuus olemassa, jos he niin haluavat. Kurssin päätyttyä he saavat halutessaan arvioidun todistuksen, mikä kelpaa dokumenttina käsi- ja taideteollisessa oppilaitoksessa ja tarvittaessa sitä voidaan käyttää muuallakin. Laatu varmistetaan myös opettajavalinnoilla eli opettajaksi pyritään palkkaamaan ammattikorkeakoulututkinnon ja opettajan pedagogisten opintojen suorittaneita.

Tällä hetkellä miltei kaikki työväenopiston ohjelmassa olevat tekstiilityön kurssit voi liittää osaksi artesaaniopintoja. Alustavan seurannan perusteella kymmenet opiskelijat käyttävät mahdollisuuden hyväkseen. Nuorille opiskelijoille ja alan vaihtajille työväenopiston kurssit tarjoavat mahdollisuuden tutustua käsi- ja taideteollisuusalaan ja tarvittaessa kiinnostuksen kasvaessa he voivat hakea käsi- ja taideteolliseen oppilaitokseen, joissa heidän suorittamiaan opintoja tunnustetaan. Yhteistyömalli toimii siten myös innostavana ja hakevana toimintana.

Yhteistyö on tällä hetkellä jo niin rutiiniluonteita, ettei siihen juuri kiinnitetä huomiota. Tulevaisuudessa opintoja pyritään kehittämään samojen periaatteiden mukaan. Opinnot ovat kaikille avoimia ja taso pyritään pitämään mahdollisimman korkealla. Yksi työväenopiston tulevaisuuden haasteista tekstiilityössä on järjestää kursseja myös englannin kielellä, kohderyhminä kaupungissa olevat ulkomaalaiset, samalla kurssi toimisi artesaaniopiskelijan kielikurssina. Tunnustettavuuden laajuudesta ei ole tietoa, työväenopisto tekee tässä muodossa yhteistyötä pelkästään Petäjäveden kanssa. Valtakunnallisiakin korvaavuusmalleja (tunnustamismalleja) on kehitteillä mm. aikuisten käsityökouluissa. Toisaalta korvaavuudet perinteisessä mielessä ovat menettämässä merkitystään näyttötutkintojen myötä. Artesaaniksi valmistuva aikuisopiskelija suorittaa tutkinnon nykyään aina näyttöinä, siksi tietojen hankintatavalla ei ole enää niin suurta merkitystä. Työväenopiston kurssit ovatkin useimmiten osana näyttöön valmentavaa koulutusta.

Malli kuvaa hyvin paikallista kahdenkeskistä yhteistyömallia, jossa on vuosien kehittämistyöllä päästy vakiintuneeseen toimintatapaan. Vapaan sivistystyön kannalta olennaista on lähtökohta. Opintoja pyritään kehittämään omista lähtökohdista ja tehdään opinnoista niin laadukkaita, että ne kelpaavat myös muille. Malli soveltunee useille aloille ja laajemman kuin kahdenkeskisen verkoston käyttöön.

2. Laajempi yhteistyömalli:

Tunturi-Lapin alueen koulutuksen verkostoitumishanke = Tunturi-Lapin instituuttihanke

Hankkeen tavoitteena oli kehittää toisen asteen koulutuksen sekä kansalaisopistojen opetustarjontaa ja yhteistoimintaa alueen oppilaitosten välillä. Projektin tuli tuottaa oppilaitoksille yhteinen sopimuksiin perustuva opetustarjonta, opinto-opas ja markkinointimateriaali sekä aikaisempaa paremmat mahdollisuudet etä- ja monimuoto-opiskeluun. Projektin toimenpiteitä olivat opetussuunnitelmien kehittämistyö, valinnaista ja yksilöllistä oppimista tukevien opetusjärjestelyjen käyttöönotto ja oppimateriaalin valmistaminen, opinto-ohjauksen kehittäminen sekä yhteisen markkinointimateriaalin suunnittelu. Hankkeessa oli mukana 10 toisen asteen oppilaitosta ja 4 kansalaisopistoa:

Enontekiön lukio, Kittilän lukio, Kolarin lukio, Muonion lukio, Lapin Luonto-opisto, Levi-Instituutti, Länsi-Lapin ammatti-instituutti, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Ylläs-Instituutti, Enontekiön kansalaisopisto, Muonion kansalaisopisto, Kittilän kansalaisopisto ja Kolarin kansalaisopisto. (<http://www.kolari.fi/instituutti/index.html>)

Kehittämistyön tuloksena saatiin aikaan 44 oppikurssia sisältävä opintotarjotin lukuvuodelle 2001 - 2002 ja 67 oppikurssia lukuvuodelle 2002 - 2003. Uusin opinto-opas sisältää myös verkko-opetuksena toteutettavia kursseja sekä laajempia opintokokonaisuuksia. Opiskelijat valitsivat lukuvuonna 2001 - 2002 yhteensä 336 soveltavaa tai syventävää oppikurssia. Ennakoilmoittautumisten mukaan opiskelijat valitsivat yhteensä 625 yhteistarjonnan oppikurssia lukuvuodelle 2002 - 2003. Hankkeessa toteutui yhteensä 21 henkilöstökoulutuspäivää, ja niihin osallistui kaikkiaan 253 henkilöä. Koulutuspäiviltä kertyi jokaiseen oppilaitosyksikköön varsin mittava sisältöaineisto ja yhteistä markkinointimateriaalia, joka on myös jatkossa kaikkien oppilaitosten käytettävissä. Kehittämistyöhön käytettiin yhteensä 329 työpäivää. Yhtenä tuloksena voidaan pitää alueen oppilaitosten tutustumista toinen toisiinsa tulevan yhteistoiminnan perustan rakentamiseksi. Toisen asteen koulutuksen seutukunnallisen yhteistoiminnan pohja on luotu, mutta edelleen yhteistoiminnan onnistuminen vaatii koordinoitua ylläpitämään hankkeessa aloitettuja yhteistoimintakäytänteitä. (<http://www.kolari.fi/instituutti/index.html>)

Esimerkki kuvaa laajempaa yhteistyömallia, missä on mukana samalta alueelta useampia oppilaitoksia eri oppilaitosmuodoista. Tällöin opiskelijoille voidaan tarjota monipuolisesti valinnan mahdollisuuksia ja koulutusta järjestävät oppilaitokset voivat keskittyä omiin vahvuusalueisiinsa. Yhteistoiminta takaa myös laajemman asiakaskunnan, mikä varmennetaan ennakoilmoittautumismenettelyllä.

5.3.2 Taiteen perusopetus opitun tunnustamisen haasteena

Hyvien käytänteiden lisäksi oli todellisia kompastuskiviä, jotka vaativat aktiivisia kehittämistoimia. Taideopintoja toteutetaan vapaassa sivistystyössä laajalti varsinkin kansalaisopistoissa mutta myös kansanopistoissa. Seuraavan luvun tiedot on koostettu kyselyn avoimista vastauksista, haasteluista sekä kirjallisista lähteistä.

Taiteen perusopetus on koulun ulkopuolista taidekasvatusta pääasiallisesti lapsille ja nuorille, mutta myös aikuisille. Taiteen perusopetus antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Tällä hetkellä taiteen perusopetus rahoitetaan erillisenä tuntiperusteisena valtionosuutena, jota saavat vain musiikkioppilaitokset. Uuden lain mukaan tuntiperusteista valtionosuutta voidaan antaa myös muiden taiteenalojen oppilaitoksille. Tuntiperusteisen rahoituksen lisäksi kunnat saavat asukaskohtaisen valtionosuuden taiteen perusopetukseen. Taloudellisista syistä esimerkiksi eräät kuvataidekoulut toimivat kansalaisopistojen yhteydessä, koska ne saavat silloin vapaan sivistystyön valtionosuutta, mikä on asukaskohtaista taiteen perusopetukseen jaettavaa valtionosuutta suurempi. Mikään ei myöskään estä vapaan sivistystyön oppilaitosta noudattamasta taiteen opetussuunnitelman perusteita omissa taideopinnoissaan, vaikka varsinaista rahoitusta nimenomaan taideopintoihin ei olisi saatu.

Vuoden 2003 alussa taiteen perusopetuksen laajojen oppimäärien mukaiset opetussuunnitelman perusteet ovat ilmestyneet seuraavissa opetettavissa aineissa: musiikissa, tanssissa, teatteritaiteessa ja visuaalisissa taiteissa (ks. www.oph.fi). Opetussuunnitelman perusteiden pohjalta koulutuksen järjestäjän tulee hyväksyä kullekin taiteenalalle opetussuunnitelma. Koulutuksen järjestäjä päättää opetuksen määrästä opetussuunnitelman perusteiden mukaan. Opetusta voidaan antaa joko yleisen tai laajan oppimäärän mukaan. Käytännössä taiteen perusopetus jakaantuu valmentaviin opintoihin, perusopintoihin ja syventäviin opintoihin, joista kukin edellyttää vähintään 2 - 3 vuoden opintoja.

Vaikka vapaan sivistystyön oppilaitos toteuttaisi taiteen perusopetuksen valtakunnallisen opetussuunnitelman mukaista opetusta, niin välttämättä sen mukaisesti suoritettuja opintoja ei noteerata formaalin koulutusjärjestelmän sisällä. Syy liittyy opintojen vaihtelevaan toteutukseen. Opetussuunnitelma antaa väljät puitteet toteutukselle, ja koulutuksen järjestäjälle jää paljon vapausasteita ja sen vuoksi eri oppilaitoksissa suoritettut opinnot eivät ole vertailukelpoisia keskenään. Taiteen perusopetukseen ei myöskään liity loppukoetta, joka olisi valtakunnallisesti yhtenäinen (vertaa kielitutkinnot). Näin ollen opinnoille on vaikeaa saada tunnustusta.

Käytännössä taiteen perusopetuksen tärkeimmät tunnustajat ovat toisen asteen oppilaitokset. Esimerkiksi taidekorkeakoulu ja monet ammattikorkeakoulut eivät noteeraa suoraan opintoja vaan aina tapauskohtaisesti. Koska suoritettujen opintojen laatu on vaikea tunnistaa, niin yleensä opiskelijalta vaaditaan näyttöä osaamisesta, mikä taideaineissa voi olla portfolio tai sitten koetilaisuus, taiteen alasta riippuen. Heikon tunnustettavuuden vuoksi joillakin taiteen aloilla on siirrytty käyttämään muita kriteereitä, esimerkiksi musiikissa musiikkioppilaitosten opetussuunnitelmia, koska niiden tunnustettavuus on parempi jatko-opinnoissa.

Jotta taiteen perusopetuksesta saataisiin arvostetumpi ajatellen muodollisen koulutuksen hyväksilukemista, opetussuunnitelmien tulisi olla tarkempia ja niihin tulisi sisällyttää loppukoe. Harkittava mahdollisuus olisi myös valtakunnallisesti yhtäläinen loppukoe ja sen vastaanotto. Yksityiskohtaisempi opetussuunnitelma jakaa mielipiteitä. Liian tiukka opetussuunnitelma istuu epäilijöiden mielestä huonosti luovalle alalle. Toisten mielestä se on välttämätön ehto, jos taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmalla halutaan olevan virallista merkitystä ja tunnustettavuutta.

5.4 Yhteenveto tuloksista

Kyselyn perusteella tärkein opitun tunnustamisen muoto formaalissa koulutuksessa oli hyväksilukeminen, jossain määrin myös hakeutumisoikeuden saaminen ja hakeutumisen helpottuminen olivat tärkeitä. Kansalaisopistoille, kansanopistoille ja opintokeskuksille opitun tunnustaminen merkitsi hiukan eri asioita. Kansalaisopistoille oli tärkeää taiteen, käden taitojen, kielten ja atk-opintojen tunnustaminen joissakin toiseen asteen oppilaitoksissa ja mahdollisesti ammattikorkeakoulussa. Kansanopistoille oli näiden lisäksi tärkeää pitkien linjojen tunnustettavuus joko hyväksilukemisessa tai jatko-opintoihin hakeutumisen helpottumisena.

Kokonaisuutena vapaan sivistystyön toimijat pitivät opitun tunnustamista tärkeänä ja kehittämisen arvoisena asiana, vaikka samalla kannettiin huolta vapaan sivistystyön autonomiasta. Opitun tunnustaminen oli erityisesti tärkeää jatko-opintoihin suuntaaville, opintojaan täydentäville tai osaamistaan päivittäville sekä niille, joilla ei työn, perheen tai etäisyyden vuoksi ole mahdollisuutta kokopäiväiseen opiskeluun.

Tärkeimpiä vastaanottajaoppilaitoksia olivat toisen asteen oppilaitokset (lukiokoulutus ja ammatilliset oppilaitokset), ammattikorkeakoulut sekä yliopistot. Sen sijaan ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset eivät olleet niin merkittäviä. Hyväksiluetavien opintojen sisällöt olivat hyvin perinteisiä vapaan sivistystyön opintoja: käden taitoja, taidetta, kieliä, atk-taitoja sekä avoimen yliopiston humanistisia aineita. Toisen asteen oppilaitosten tunnustamat opintosisällöt olivat yleensä hyvin pieniä.

Opitun tunnustamista hankaloittaa tällä hetkellä asian uutuus. Vastaanottavissa oppilaitoksissa ei ole aina valmiita käytäntöjä tunnustamisen menettelytapoihin. Myöskään viranomaisilta ei ole saatavissa yksiselitteistä ohjeistusta. Yhteistyösuhteiden syntymättömyyteen ovat vaikuttaneet myös vastaanottajaoppilaitosten ennakkoaluut ja asenteet. Tästä huolimatta yhteistyösopimuksia oli jonkin verran, ja ne liittyvät yleensä hyväksilukemiseen ja jossain määrin hakeutumiseen tai sen helpottumiseen.

Tärkeimpiä tunnustamisen kriteerejä olivat sisältöjen vastaavuus, omien vaatimusten täytyminen, laajuus ja tasokkuus. Keskeiset tunnustamisen välineet olivat todistus ja myös portfolio. Huomion arvoista on nimenomaan vastaanottavan oppilaitoksen vaatimusten täytyminen. Opittu täytyy olla aina kohdennettavissa johonkin.

Opitun tunnustamiseen liittyviä kehittämishankkeita oli meneillään monissa oppilaitoksissa. Ne ovat VSY:n ja SKY:n alulle saattamia tai organisoimia tai sitten oppilaitosten omia hankkeita. Myös paikallisesti oli syntynyt yhteistyöhankkeita, joissa tunnustamismenettelyistä oli tehty kattavia sopimuksia tai alueellisesti yhteiseltä opintotarjottimelta voitiin valikoida opintoja. Eräiden opistojen omat hankkeet olivat toimineet rutiinilla jo vuosien ajan. Näistä oli löydettävissä hyviä käytänteitä, joille yhteisiä piirteitä olivat etukäteissuunnittelu ja yhteistyö vastaanottavan oppilaitoksen kanssa. Vapaan sivistystyön itsenäisyyden ja omaleimaisuuden kannalta erityisen arvokkaita olivat ne hankkeet, joissa opintojen kehittäminen tapahtui omista lähtökohdista käsin.

Viranomaisnäkökulmasta opitun tunnustamista pidetään tärkeänä ja siihen liittyvää kehitystyötä tullaan jatkamaan tulevina vuosina. Laki antaa jo nyt opiskelijalle subjektiivisen oikeuden aikaisemmin opitun hyväksilukemiseen olipa kysymys sitten vapaassa sivistystyössä tai missä muussa ympäristössä tahansa hankitun osaamisen tunnustamisesta. Käytännöt eivät ole vielä niin toimivia, että tunnustamisesta olisi tullut rutiinitoimintaa, vaikka monissa oppilaitoksissa (esim. ammattikorkeakoulu) on jo siihen liittyviä ohjeistuksia. Hallinnossa on menossa monia kehittämishankkeita, joilla pyritään edistämään opitun tunnustamista ja samalla luomaan myös käytännön läheistä ohjeistusta oppilaitoksille. Huomattavaa oli, että nämä kohdentuivat pääasiallisesti tutkintoon johtavaan koulutukseen, vähemmän vapaaseen sivistystyöhön.

Saatujen tulosten ja aikaisemman kirjallisen materiaalin perusteella voidaan hahmottaa

seuraavat opitun tunnustamisjärjestelmät vapaaseen sivistystyöhön.

Taulukko 8. Vapaan sivistystyön tunnustamisjärjestelmät sisältöjen mukaan

Sisällöt	Tunnustaminen/tunni stus	Todistuksen myöntää	Hyödynnettävyys
Kielet	Yleiset kielitutkinnot	Kielitutkintotoimikunta	Formaali koulutus ja työelämä
ATK	Valtion kielitutkinnot ATK-ajokortit	Tutkintolautakunta Kokeen vastaanottaja oppilaitos	Ammatilliset oppilaitokset, työelämä
Humanistiset, yhteiskunnalliset ja kasvatustieteet Taideaineet	Yliopistojen arvosanaopinnot	Yliopisto	Yliopistot, ammattikorkeakoulut
Musiikki	Taiteen perusopetuksen ops Musiikkiopiston tutkinto	Järjestävä oppilaitos Musiikkiopisto	Lukiot, ammatilliset oppilaitokset Konservatoriot, musiikkiopistot
Ammattitutkinto	Näyttötutkinto	Tutkintotoimikunta	Työelämä, formaali koulutus
Muut	Valtakunnallisten liittojen/järjestöjen yms. myöntämät omat tutkinnot (esim. EA)	Ko. liitto/järjestö	Soveltuvat ammatilliset oppilaitokset

Yleisimmille kielille on olemassa oma tunnustamisjärjestelmänsä: yleiset kielitutkinnot ja valtion kielitutkinnot. Vapaan sivistystyön toimijoiden keskuudessa nämä on otettu hyvin vastaan, koska niiden kriteereiden noudattaminen koulutuksessa nostaa myös koulutuksen arvostusta. Vapaan sivistystyön opinnot voidaan myös toteuttaa kielitutkintoihin valmentavina. Kielitutkintoja tunnustetaan laajalti sekä muodollisessa koulutuksessa että työelämässä. Tietojenkäsittelyn perusteisiin on myös olemassa omat tunnustamisjärjestelmänsä: atk-ajokortit. Niiden tunnustettavuus rajoittuu perusteisiin ja laajimmin niitä tunnustavat lukiot sekä ammatilliset oppilaitokset. Yhteiskunnallisille, kasvatustieteille ja humanistisille aineille tunnustamisjärjestelmänä toimivat yliopistolliset arvosanat ja niiden tutkintovaatimukset. Vapaan sivistystyön opinnoissa voidaan antaa valmiuksia niiden suorittamiseen, mitä tehdään etenkin kansanopistoissa. Tunnustaminen tapahtuu yleensä yliopisto- tai ammattikorkeakoulutasoisissa jatko-opinnoissa, mutta myös tutkinnon suorittamisen myötä työelämässä.

Taideaineissa on olemassa valtakunnallisesti hyväksytyt taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmat eri taiteen aloille. Kyseessä ei ole kuitenkaan varsinainen tunnustamisjärjestelmä eikä tutkinto. Taiteen perusopetus muuttuisi varteenotettavaksi tunnustamisjärjestelmäksi, jos siihen sisältyisi loppukoe, jolla olisi valtakunnallisesti yhtenäiset kriteerit ja autorisoitu loppukokeen vastaanottaja.

6. Pohdinta

6.1 Erilaisia lääkkeitä

Tämän työn tarkoitus oli antaa yleiskuvaus, millä tavoin vapaassa sivistystyössä opittua tunnustetaan. Mitkä ovat tyypillisimmät muodot, käytänteet ja ongelmakohdat formaalissa koulutuksessa. Selvityksessä kävi ilmi, että vapaan sivistystyön kentällä on erilaisia näkemyksiä opitun tunnustamisen kehittämisestä. Osa haluaa pitää vapaan sivistystyön opinnot "vapaina" ja perinteisenä vapaatavoitteisena oppijan omaehtoisena opiskeluna. Huolta kannettiin vapaan sivistystyön koulutuksen järjestäjien muuttumisesta toisten oppilaitosten palvelijoiksi.

Toisen näkökulman mukaan vapaan sivistystyön opintoja nimenomaan haluttiin kehittää opintojen tunnistettavuutta silmällä pitäen. Opitun tunnustamisen kehittäminen vapaassa sivistystyössä on tärkeää ainakin kolmesta syystä: 1) oppijalle itselleen voi tulla tulevaisuudessa sellainen tilanne, että hän tarvitsee opintoja jossakin, missä vaaditaan tunnistamista, 2) opintojen tunnistamisen parantaminen on osa yleistä laatutyötä ja parantaa näin vapaan sivistystyön arvostusta kokonaisuutena ja 3) opinnoista suurin osa on valtion tuen piirissä, jolloin tarvittaessa opintojen tulee olla sillä tavalla näkyviä, että ne voidaan arvioida (esim. pidetyt tunnit, opetussuunnitelma, oppimistavoitteet ja mahdollinen palaute)

Kehittämistä suunniteltaessa ja kehittämishankkeita käynnistettäessä tulisi tarkasti miettiä, millaisissa yhteyksissä opinnot olisi tunnustettavissa. Vapaan sivistystyön opinnot ovat opitun tunnustamisen näkökulmasta erilaisia. Tätä kuvaa oheinen taulukko.

Taulukko 9. Vapaan sivistystyön opinnot opitun tunnustamisen näkökulmasta.

Opinnot	Luonnehdinta	Esimerkkejä	Tärkein tunnustaja	Kehittämistavoite
1) Täysin vapaat	Perinteistä ja itsenäistä vapaata sivistystyötä, jonka ensisijainen tavoite on palvella oppijan omia tavoitteita omista lähtökohdista käsin. Opitun ulkopuolinen tunnustaminen ei ole olennaista.	Käden taidot, taideopinnot, kielet yms. perinteiset kansalais- ja työväen opiston ja lyhytkurssien opinnot	Oppija itse	Laadun kohottaminen: näkyväksi tekeminen, voidaan tarvittaessa tunnistaa ja tunnustaa esim. riittävä opistotodistus ja tuoteseloste
2) Vst: rakentamat/ "myytävät"	Vst rakentaa itsenäisesti esim. suuntaviivojen suunnassa opintokokonaisuuksia. Niiden oletetaan olevan niin tarpeellisia ja laadukkaita, että ne tunnustetaan formaalissa koulutuksessa.	Kansalaisopinnot, tietoyhteiskuntavalmiudet -opinnot	Formaali koulutus	Markkinointi, tuotteen arvon osoittaminen, tunnistettavuus, laatu
3) Yhteistyössä tehtävät	Yhdessä ns. vastaanottavan oppilaitoksen kanssa suunnitellut. Tehdään muiden kriteerillä, mutta itse päästään vaikuttamaan toteutukseen ja	Kädentaidot, joiden korvattavuudesta on sovittu vastaanottavan käsi- ja taidealan oppilaitoksen kanssa	Formaali koulutus: toisen asteen oppilaitokset, amk	Yhteistyösuhteiden luominen, tunnistettavuus, laatu

	sisältöön jonkin verran.			
4) Muiden kriteerillä tehtävät				
4a) Toisen oppilaitoksen ehdoilla	Ei voida vaikuttaa sisältöön ja harvoin toteutukseen.	Avoimen yliopiston opinnot (a,c)	Formaali koulutus	Yhteistyösuhteet oppilaitoksiin, oman vaikutusvallan lisääminen
4b) Työelämän ehdoilla	Ei voida vaikuttaa sisältöön, mutta toteutus usein miten neuvoteltavissa.	Yritysten tilaama henkilöstökoulutus	Työelämä	Yhteistyösuhteet työelämään, yhteisen kehittämiskulttuurin luominen, laatu, tunnistettavuus
4c) Sekä oppilaitoksien että työelämän ehdoilla	Ei voida vaikuttaa sisältöön, jotka ovat vakiintuneita. Koulutuksen sisältö määrittynyt tutkinnon kriteerien perusteella, toteutus vapaa.	Näyttötutkintoon, tietokoneen ajokorttiin ja kielitutkintoihin valmistava koulutus	Formaali koulutus, työelämä	Uusien vst:n alueelle sopivien näyttöjen kehittäminen.
5) Taustayhteisö n tarpeiden mukaiset	Tärkeää on oman taustayhteisön tunnustaminen	Ammattiyhdistysliikkeiden ja uskonnollisten yhteisöjen koulutus	Taustayhteisö	Tunnistettavuus ja sitä kautta tunnustettavuuden laajentaminen formaaliin koulutukseen

Opitun tunnustamisen edistämiseksi kaikille opinnoille yhteisiä haasteita ovat laadun parantaminen ja näkyväksi tekeminen (tunnistettavuus). Taulukossa ei ole esitetty sitä, mitkä opinnoista olisivat kaikkein yleisimpiä. Oppilaitosten monipuolisen kirjon vuoksi kaikkia esiteltyjä luokkia löytyy ja samasta oppilaitoksesta voi löytyä useita edellä mainittuja luokkia. Varsinkin kansalaisopistoissa "täysin vapaat" opinnot muodostanevat edelleen pääryhmän. Kansanopistoissa ja opintokeskuksissa opintojen kirjo lienee laajempi.

"Täysin vapailla", perinteisillä vapaan sivistystyön opinnoilla tulee olemaan aina paikkansa. Niihin ei haluta tuoda liikaa formaalin koulutuksen piirteitä. Tästä huolimatta näissä opinnoissa ei ole haittaa sisäisestä laatutyöstä, jolla parannetaan muun muassa opintojen tunnistettavuutta todistusten ja täsmällisempien opetussuunnitelmien avulla.

Vapaan sivistystyön oppilaitosten itse rakentamat "myytävät" opinnot (esim. kansalais- ja tietoyhteiskuntataidot) ja niistä saatu palaute tulevat osoittamaan, onko tällaisille opinnoille kysyntää. Peruslähdekohta opitun tunnustamisessa on se, että opitun täytyy olla kohdennettavissa johonkin. Jos näin ei ole, markkinointi voi olla hankalaa. Laaja paikallinen vapaus opintojen toteutuksessa voi antaa mahdollisuuden laajaan hyväksilukuun omassa palveluympäristössä. Valtakunnallisesti yhtenäisemmät opinnot sen sijaan tarjoavat laajemmat mahdollisuudet opitun tunnustamiseen koko valtakunnan alueella.

Vastaanottavan oppilaitoksen kanssa yhteistyössä tehtävät opinnot antavat mahdollisuuden vaikuttaa opintojen sisältöön ja toteutukseen. Samalla voidaan varmistaa esim. sopimuksella opintojen hyväksilukeminen: mihin kohtaan opinnot sijoitetaan ja missä laajuudessa. Tämä antaa sekä opiskelijoille että vapaan sivistystyön oppilaitokselle varmuuden tunnustamisesta ja voi lisätä ko. koulutuksen kysyntää. Tunnustaminen voi olla jatko-opintoihin hakeutuvalle opiskelijalle tärkeää, koska hän voi näin välttää päällekkäistä koulutusta ja lyhentää omaa opiskeluaikaansa tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Opinnot ovat paikallistasolla tehtäviä sopimuksia ja edellyttävät yleensä hyvää yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa. Tällaiset opinnot onnistuvat parhaiten saman koulutusalan tai sivuavan koulutusalan sisällä, missä vallitsee keskinäinen luottamus. Myös paikallisista verkostoista on saatu hyviä

kokemuksia.

Täysin muiden kriteereillä tehtävissä opinnoissa opintojen sisältöön ei voida vaikuttaa, vain joissakin tapauksissa toteutustapaan, joka voidaan tehdä yhteistyössä. Luokka on jaoteltu kolmeen sen mukaan, mikä taho toimii tärkeimpänä tunnustajana. Tästä huolimatta opinnot ovat usein vapaan sivistystyön hengen mukaisia. Formaalin koulutuksen toimiessa tärkeimpänä tunnustajana kyseessä ovat yleensä avoimen yliopiston opinnot, joissa vapaan sivistystyön oppilaitoksella on vain tilojen tarjoajan rooli. Kaikki muu opettajistoa myöten tulee yliopistosta. Toki esim. kansanopistojen pitkien linjojen opetusta voidaan suunnata niin, että se tukee ko. arvosanan suorittamista. Myös työelämän toimiessa tunnustajana toimitaan tilaajan ehdoilla. Tästä esimerkkinä on yritysten tilaama henkilöstökoulutus. Toki voi olla myös sellaisia vapaan sivistystyön omilla ehdoillaan toteuttamia opintoja, joita tunnustetaan työelämässä. Laajemman tunnustettavuuden saavuttaneita opintoja ovat sekä formaalissa koulutuksessa että työelämässä tunnustettavat näyttötutkinnot, kielitutkinnot ja atk-ajokortit. Niissä vapaan sivistystyön oppilaitoksella voi olla jopa järjestämisoikeus ja todistuksen antamisoikeus, mutta opetus eteen tarkkojen opetussuunnitelmien ja vaatimusten mukaisesti. Nämä opinnot ovat usein vapaan sivistystyön piirissä kehitettyjä.

Vapaan sivistystyön piirissä on monien suurien liikkeiden ylläpitämiä oppilaitoksia. Näissä oppilaitoksissa on usein niin, että opitun ensisijainen tunnustaja ei ole formaali koulutus vaan liikkeen oma sisäinen koulutusjärjestelmä, mikä asettaa kriteerit esim. nousujohteiselle koulutukselle. Tällä tavoin halutaan esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeiden opistoissa kouluttaa omaa henkilöstöä liikkeen sisällä entistä vaativampiin tehtäviin. Järjestöopistojen lisäksi esimerkkeinä mainittakoon uskonnolliset oppilaitokset ja niiden omia tarkoituksensa varten rakentama koulutuskoneisto.

6.2 Tunnistamisen helpottuminen

Jotta opittu voidaan tunnustaa, se on voitava tunnistaa. Vastaanottavan oppilaitoksen on vaikeaa tehdä hyväksilukemispäätöstä, jos ei ole olemassa riittävää dokumenttiaineistoa. Saatujen tulosten valossa tunnistamisen tärkeimmät seikat ovat seuraavat.

- 1) Dokumentoitavuus, jonka perusteella voidaan tunnistaminen tehdä. Se voi olla todistus, opettajan arvio, opetussuunnitelma, portfolio yms.
- 2) Mitallisuus; mikä opintojen riittävä laajuus, kuinka laajoja opinnot ovat opintoviikkoina tai tunteina yms.
- 3) Sisällöllinen vastaavuus; millä tavoin opinnot ovat sisällöllisesti vastaavia vastaanottavan oppilaitoksen opetussuunnitelman kanssa.
- 4) Tasokkuus; vastaavatko opinnot vastaanottavan oppilaitoksen vaatimustasoa.
- 5) Ajantasaisuus; ovatko opinnot riittävän tuoreita, esim. alle viisi vuotta vanhoja tai jos jokin asia on muuttunut uuden tietämyksen valossa, näiden kriteereiden mukaisia.
- 6) Normienmukaisuus; ovatko opinnot lainsäädännön, ministeriön tai opetushallituksen suositusten ja oppilaitosten sisäisten ohjeiden mukaisia.

Kun opinnot on tunnistettu, vastaanottava oppilaitos voi ne hyväksilukea esimerkiksi seuraavan mallin mukaisesti. Tämä periaate noudattelee mm. useimpien ammattikorkeakoulujen käytänteitä.

- 1) Opinnot ovat tunnistettavia ja vastaavat oppilaitoksen ko. opinnoille asettamia kriteereitä
-> Opinnot voidaan tunnustaa (esim. hyväksilukea), ja opiskelija saa korvaavuuden
- 2) Opinnot voidaan tunnustaa, mutta ne ei vastaa oppilaitoksen asettamia kriteereitä
 - a) täydellinen eroavuus -> mukaan "normaaliin" opiskeluun
 - b) osittainen eroavuus -> sovitaan tietty täydennys (esim. oppimistehtävä)
vastaanottavan tahon oppimistavoitteen saavuttamiseksi
- 3) Opintoja ei voida tunnustaa
 - a) vaaditaan täsmällisempi tunnistettavuus (esim. opettajan kirjallinen arvio)
 - b) annetaan mahdollisuus suorittaa näyttö, jonka perusteella ratkaisu tehdään.

6.3 Lopuksi

Selvitys kohdennettiin oppilaitosten rehtoreille, joten varsinaisten asiakkaiden/opiskelijoiden näkökulma jäi siitä puuttumaan. Missä määrin ja millaisessa oppisisällöissä opiskelijat ovat todella saaneet tunnustusta vapaan sivistystyön opinnoilleen? Kuinka suureen opiskelijamäärään opitun tunnustaminen todellisuudessa kohdentuu? Selvityksen rajauksen vuoksi ulkopuolelle jäi myös työelämä keskeisenä opitun tunnustajana. Työelämä on monissa opinnoissa jopa formaalia koulutusta tärkeämpi tunnustajataho.

Selvitys osoitti, että opitun tunnustaminen ei ole opintokeskuksille niin tärkeä asia kuin kansalaisopistoille ja kansanopistoille. Tunnustamisen laajuus riippuu myös oppiaineen sisällöistä sekä toisaalta yhteistyöverkostoista. Monilla vapaan sivistystyön opintojen tärkeimmillä sisältöalueilla on jo olemassa tunnustamisjärjestelmänsä: yleiset kielitutkinnot, atk-ajokortit, ja yliopistojen arvosanaopinnot humanistisissa ja yhteiskunnallisissa aineissa sekä kasvatusaineissa. Taiteen opintojen osalta olisi tarpeen selvittää, millaisella järjestelmällä taideopinnoille saadaan laajempaa tunnustettavuutta. Onko mahdollisuutta hyödyntää kriteereinä esimerkiksi näyttötutkintoina suoritettavia ammatillisia moduuleja. Näitä löytyy monista ammatillisista perustutkinnoista, ammattitutkinnoista sekä erityisammattitutkinnoista (ks. tarkemmin www.oph.fi/näyttötutkinnot).

Edellä kuvattujen tietyille opinnoille kohdennettujen kehittämishaasteiden ohella kehittämisehdotukset voidaan jakaa viiteen osalohkoon. Ehdotukset ovat toteutukseltaan, laajuudeltaan ja sisällöiltään erilaisia.

1) Kumppanuuksien rakentaminen.

Hyviä tuloksia on saatu oppilaitosten keskinäisellä yhteistyöllä, joko kahdenkeskisillä kumppanuuksilla tai verkostoilla (vapaa sivistystyö, toisen asteen oppilaitokset yms.). Ne voivat syntyä alueellisesti ja/tai samantyyppisten ja samantasoisten oppilaitosten kesken. Tässä työssä oppilaitokset itse voivat olla aktiivisia.

2) Yleinen laatutyö.

Oppilaitoksen yleinen laatutyö on opintojen johdonmukaista kehittämistä kaikilla osa-alueilla. Opitun tunnustamisen kannalta tärkeitä osa-alueita ovat opetussuunnitelmat ja tunnustamiseen liittyvien elementtien (todistukset, portfolioit yms. oppinnäytteiden dokumentit) kehittäminen.

3) Yhteismitallisuuden edistäminen

Yhteismitallisuudella tarkoitetaan valtakunnallisesti yhtenäisiä käytäntöjä

tunnustamisjärjestelmissä. Nämä voivat liittyä kokonaisuun tunnustamisjärjestelmiin (esim. näyttötutkinnot) tai tunnistamisen helpottumiseen (esim. kansanopistojen yhteinen todistus). Myös mittayksiköiden selventäminen ja yhtäläistäminen helpottaa tunnistusta (esim. opintoviikot). Lisäksi soveltuvien näyttötutkintotyyppisten valtakunnallisesti yhtäläisten näyttöjen kehittelytyötä on syytä jatkaa (esim. käsityötaide).

4) Sisältökohtaiset kehittämisalueet

Taiteen valtakunnallisten opetussuunnitelmien perusteiden noudattaminen ei selvästi riitä opitun tunnustamisessa. On tarve selvittää, onko mahdollista luoda eri taiteen aloille esim. kohdassa kolme mainittuja näyttötyyppejä järjestelmiä, joilla olisi laajempaa tunnustettavuutta. Myös muille soveltuville sisältökokonaisuuksille, joita tässä selvityksessä ei välttämättä tullut ilmi, tätä tulisi harkita.

5) Rakenteellisiin uudistuksiin vaikuttaminen

Edellä mainitut kehittämiskohteet oli sidottu jo olemassa oleviin rakenteisiin, lakeihin yms. normeihin. Parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmänkin esiin nostama ajatus rahoitusjärjestelmien uudistamisesta ja suuntaviivaopintojen saattamisesta erillisen rahoituksen piiriin kuuluu tähän kategoriaan. Koulutuskysyntään vaikuttaa keskeisellä tavalla myös opintososiaalisten etujen ulottaminen laajemmin vapaan sivistystyön piiriin. Tutkittava mahdollisuus olisi myös, voisivatko vapaan sivistystyön opinnot tuottaa yleisen jatko-opintokelpoisuuden ja mitä kehittämistoimia tämä edellyttäisi opinnoilta.

Selvityksen tulokset olivat osin odotettuja ainakin aktiivisessa kehittämistyössä mukana olleille. Tämän selvityksen suurin ansio lienee kokonaisuuden luomisessa ja vapaan sivistystyön opintojen hahmottamisessa erilaisiksi kokonaisuuksiksi opitun tunnustamisen näkökulmasta. Valitun rajauksen vuoksi työelämän opitun tunnustaminen sekä varsinaisten asiakkaiden/opiskelijoiden näkökulma jäi tästä työstä puuttumaan. Tulevaisuudessa näiden suunnassa tehtävä selvitys olisi paikallaan. Kentän ristiriitaisista mielipiteistä huolimatta opitun tunnustamista kannattaa kehittää. Vapaan sivistystyön vapaus ei siitä vaarannu, päinvastoin opintojen laaduntamisella voidaan saada koulutusmuodolle enemmän myös muiden koulutusmuotojen arvostusta, mistä opitun tunnustamisessa on pohjimmiltaan kysymys.

Lähteet

Bjørnevald, J. 2000. Making learning visible: identification, assesment and recognition of non-formal learning. Vocational training no 22 European Journal. Cedefop.
http://libserver.cedefop.eu.int/vetelib/eu/pub/cedefop/ejvt/2001_2002_en.pdf. Luettu 17.7.2003

Descy, P & Tessaring, M. 2002. Pätevöittävä koulutus ja oppiminen. Toinen raportti ammatillisen koulutuksen tutkimuksesta Euroopassa: Yleistiivistelmä. Cedefop reference series; 13. Luxemburg: Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto.

Jäppinen, A.2002. Opiteun tunnustamisen kehittäminen. Opetusministeriö.

Kansalaisopistot ja työväenopistot. 2003.
<http://www.minedu.fi/opm/koulutus/aikuiskoulutus/kansalaisopistot.html>. Luettu 25.7.2003.

Koulutus ja tutkimus vuosina 1999-2004. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriö.
<http://www.minedu.fi/julkaisut/KESU2004/suomi/KESU.html>. Luettu 22.7.2003.

Määttä, J & Yrjölä, P. 2001. Perinteen ja nykyajan puristuksessa. Kansanopistojen arviointi. Arviointi 10/2001. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino.

Nyysölä. K. 2002. Koulun ulkopuolella opiteun tunnustaminen. Opetushallitus. Moniste 13/2002. Helsinki: Edita.

Ollakka, H. 2003. Henkilökohtainen tiedonanto 29.8.2003.

Opintojen hyväksilukeminen. www.hamk.fi/opiskelu/oppintoasiat/hyvaaksilukeminen. Luettu 27.7.2003.

OPH 2003. Ammatilliset näyttötutkinnot. www.oph.fi/nayttotutkinnot. Luettu 25.7.2003

OPM. 1998. Koulutuspolitiikasta elinikäisen oppimisen edistämispolitiikkaan,. Elinikäisen oppimisen hankkeen loppuraportti. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.

OPM 2002a. Ammattikorkeakoulujen aikuiskoulutuksen opintojen hyväksilukemista selvittäneen valmisteluryhmän muistio. 1:2002.
http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/1_02amkhyvlukem/1_02amkhyvlukem.pdf. Luettu 21.7.2003.

OPM 2002b. Lukiokoulutuksen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 9:2002. Helsinki.

OPM 2002c. Parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän muistio. Opetusministeriön muistioita 3002:3. http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/3parlam_aikkoultr. Luettu 12.8.2003.

OPM 2002d.Vapaan sivistystyön tavoitteita, ohjausta ja rahoitusta koskevat ehdotukset.
<http://www.minedu.fi/aikuiskoulutusneuvosto/ajankohtaista/pat3.html>. Luettu 20.8.2003.

Sahlberg, A. 2002. Vapaan sivistystyön pitkäkestoisten opintojen tunnustaminen.
Kansanopistojen käytänteiden kartoitus.

Taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmat.2003. <http://www.oph.fi>. Luettu 17.7.2003

Tietokoneen ajokortti. 2003. TIEKE. Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus. <http://www.tieke.fi>.
Luettu 25.7.2003.

Tunturi-Lapin instituuttihanke. 2003. Loppuraportti. <http://www.kolari.fi/instituutti/index.html>.
Luettu 20.8.2003.

Törrönen, A. 2002. Vapaa sivistystyö ja opitun tunnustaminen yhteishanke.
<http://www.vsy.fi/vsop/otsemmantuloksia.htm>. Luettu 1.4.2003.

Vainikka, T. 2001. Käsitön opitun tunnustaminen vapaassa sivistystyössä. Kyselyn tuloksia. .
VSY/VSOP. Muistio.

VSOP-ohjelma. <http://www.vsy.fi/vsop>. Luettu 1.4.2003.

Vapaan sivistystyön visio 2005. Toim. Seppo Niemelä. Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö.
Pietarsaari: Forsberg.

Vapaan sivistystyön tavoitteita, ohjausta ja rahoitusta koskevat ehdotukset. 2003. Vapaan
sivistystyön valmisteluryhmä. Luonnos III.

Yrjölä, P. 1995. Kansalaisopistojen tila. Arviointi 3/96. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino.

Yrjölä, P. 1997. Opintokeskusten arviointi. Arviointi 4/1997. Opetushallitus. Helsinki:
Yliopistopaino.

Kansalaisopistot tai työväenopistot. 2003.
www.minedu.fi/opm/koulutus/aikuiskoulutus/kansalaisopistot.html. Luettu 25.7.2003.

Lait ja asetukset

Ammatillista koulutusta koskeva laki 630/1998

Asetus ammattikorkeakouluopinnoista 256/1995.

Asetus yleisistä kielitutkinnoista 669/1994.

Kansalaisuuslaki 359/2003

Laki ammattikorkeakouluopinnoista 255/1995

Laki yleisistä kielitutkinnoista 668/1994

Lukiolaki 629/1998.

Peruskoululaki 628/1998

Peruskouluasetus 852/1998

Yliopistoasetus 115/1998

Ylioppilastutkintoasetus 1000/1994

Liite 1: Haastattelut

Opetusneuvos Jorma Ahola, Opetusministeriö

Rehtori Tuomo Airasmaa, Pekkalan kuvataidekoulu

Koulutussuunnittelija Päivi Aronen, Taideteollinen korkeakoulu

Lehtori Tuire Hindikka, Joensuun Vapaaopisto

Pääsihteeri Jyrki Ijäs, Suomen kansanopistoyhdistys

Johtaja Jorma Keränen, Jyväskylän avoin yliopisto

Hallintoneuvos Timo Lankinen, Opetusministeriö

Lehtori Tiina Markkanen, Pohjois-Karjalan Opisto

Rehtori Erkki Martikainen, Joensuun Vapaaopisto

Toiminnanjohtaja Voitto Mäkipää, OK-opintokeskus

Opetusneuvos Kari Nyysölä, Opetushallitus

Taide-taitoaineiden suunnittelijaopettaja Hannele Ollakka, Jyväskylän kaupungin työväenopisto.

Opintoasianpäällikkö Maija Salo, Jyväskylän yliopisto

Toiminnanjohtaja Heikki Sederlöf, Aikuiskoulutuskeskusten liitto

Toiminnanjohtaja Eeva-Inkeri Sirelius, Kansalais- ja työväenopistojen liitto

Pääsihteeri Jorma Turunen, Työväen sivistysliitto

Opetusneuvos Pentti Yrjölä, Opetushallitus

Liite 2: Kyselylomake (editoitu tekstinkäsittelymuotoon StatQ:sta)

KYSELY OPITUN TUNNUSTAMISESTA

VASTAUSOHJE: Valitse parhaimmaksi katsomasi vaihtoehto tai kirjoita vastaus sille varattuun tilaan. Eräissä kysymyksissä on mahdollista vastata myös useampaan vaihtoehtoon.

Huomaa, että kysely koskee VAIN vapaan sivistystyön valtionosuuteen oikeuttavia opintoja!

Taustakysymykset

A1. Oppilaitosmuoto

- 1) Kansalais- tai työväenopisto 2) Kansanopisto 3) Opintokeskus 4) Muu

A2. Oppilaitoksen nimi

A3. Millä alueella oppilaitoksenne sijaitsee?

- 1) Uusimaa 2) Varsinais-Suomi 3) Satakunta 4) Häme 5) Pirkanmaa 6) Kaakkois-Suomi
7) Etelä-Savo 8) Pohjois-Savo 9) Pohjois-Karjala 10) Keski-Suomi 11) Etelä-Pohjanmaa
12) Pohjanmaa 13) Pohjois-Pohjanmaa 14) Kainuu 15) Lappi

A4. Kuinka paljon oppilaitoksessanne suoritettiin opetustunteja vuonna 2002 (tarvittaessa arvio)?

- 1) alle 5000 2) 5000-9999 3) 10000-20000 4) yli 20000

A5. Mikä on asemasi oppilaitoksessa?

- 1) Rehtori 2) Apulais- tai vararehtori 3) Opetushenkilökuntaan kuuluva
4) Koulutussuunnittelija 5) Toimistohenkilökuntaan kuuluva 6) Muu

Opitun tunnustamisen muodot

Opitun tunnustamisen tyypillisimpiä muotoja ovat hakeutumisoikeus tai sen helpottuminen toiseen oppilaitokseen sekä opintojen hyväksi lukeminen jossakin toisessa oppilaitoksessa.

B1. Kuinka tärkeänä pidät vapaan sivistystyön opintojen tunnustamista ja niiden kehittämistä?

- 1) Ei lainkaan tärkeä 2) Jonkin verran tärkeä 3) Melko tärkeä 4) Erittäin tärkeä

B2. Jos vastasit edelliseen "Ei lainkaan", niin mistä syystä?

Hakeutumisoikeus

B3. Mihin oppilaitokseen järjestämänne koulutus antaa hakeutumisoikeuden?

- Ei mihinkään
- Yliopistoon/korkeakouluun
- Ammattikorkeakouluun
- Ammatilliseen oppilaitokseen
- Aikuiskoulutuskeskukseen
- Lukioon
- Peruskouluun
- Toiseen vapaan sivistystyön oppilaitokseen
- Johonkin muuhun

B4. Millä tavoin opiskelijoittenne hakeutuminen helpottuu toiseen oppilaitokseen?

- Hyväksytään opiskelijoiksi ilman pääsykoetta
- Saavat lisäpisteitä hakeutumiseen
- Saavat osallistua suoraan pääsykokeisiin
- Muuta

B5. Mistä antamastanne koulutuksesta on tarkasti ottaen kysymys ja mistä vastaanottavasta oppilaitoksesta?

Opintojen hyväksi lukeminen

Missä seuraavista oppilaitoksessa tiedätte opintojanne hyväksi luettavan ja kuinka paljon?

- Ei lainkaan
- alle 5 ov 5-15 ov
- yli 15 ov
- Muu korvaavuus

C1A. Yliopistossa/korkeakoulussa

C1B. Ammattikorkeakoulussa

C1C. Ammatillisessa oppilaitoksessa

C1D. Aikuiskoulutuskeskuksessa

C1E. Lukiossa

C1F. Toisessa vapaan sivistystyön oppilaitoksessa

C1G. Jossakin muualla, missä?

C2. Mitä ovat sisällöltään ne koulutuskokonaisuudet, joita hyväksi luetaan muissa oppilaitoksissa?

C3. Millaisia ongelmia liittyy opintojen hyväksi lukemiseen?

Opintojen tunnistettavuus

C4A. Mitä kriteerejä muut oppilaitokset vaativat tunnustukseen vst:n opinnot?

- Opinnot ovat riittävän laajoja (esim. ov)
- Sisällöt ovat vastaavia (vrt. ops)
- Kouluttajat ovat päteviä
- Opinnot ovat hyväksyvän oppilaitoksen vaatimusten mukaisia
- Asiasta on tehty sopimus
- Hyväksiluettavat opinnot on arvioitu
- Muulla tavoin

C4B. Jos vastasit muulla tavoin, niin millä tavoin?

C5. Millä dokumenteilla opiskelijat pystyvät osoittamaan opintojensa tunnistettavuuden?

- Opintotodistuksella
- Opetussuunnitelmalla
- Portfoliolla
- Opintopassilla
- Opintokirjalla
- Erillinen näytteellä
- Opettajan laatimalla kirjallisella arviolla

C6. Mitä muita asioita tai tarkennuksia haluat tuoda esille opintojen tunnistamisesta erityisesti oman oppilaitoksesi näkökulmasta?

Näyttötutkinnot

D1. Onko oppilaitoksessanne näyttöihin liittyvää koulutusta?

- 1) Näyttöjen antamisoikeus
- 2) Näyttöihin valmentavaa koulutusta
- 3) Molempia
- 4) Ei lainkaan näyttöihin liittyvää koulutusta

D2. Jos oppilaitoksessanne on näyttötutkintoihin liittyvää koulutusta, niin millaisesta koulutuksesta on kysymys?

D3. Kuinka merkittävänä pidät näyttötutkintojen kehittämistä osana vapaan sivistystyön opitun tunnustamisen kehittämistä?

- 1) Erittäin merkittävä
- 2) Melko merkittävä
- 3) En osaa sanoa
- 4) Vähän merkittävä
- 5) Ei lainkaan merkittävä

D4. Mitä muuta haluaisit sanoa näyttötutkinnoista vapaan sivistystyön opitun tunnustamisessa?

Yhteistyösopimukset

Onko oppilaitoksellanne opitun tunnustamiseen liittyviä yhteistyösopimuksia seuraavien oppilaitosten kanssa ja mitä sopimukset koskevat?

E1A. Yliopisto/korkeakoulu

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E1B. Ammattikorkeakoulu

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E1C. Ammatillinen oppilaitos

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E1D. Aikuiskoulutuskeskus

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E1E. Lukio

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E1F. Toinen vapaan sivistystyön oppilaitos

- Ei ole sopimuksia
- Hakeutumisoikeutta
- Hyväksi lukemista
- Näyttötutkintoja
- Muuta

E2. Mitä ongelmia liittyy sopimusten tekemiseen?

Opitun tunnustamisen kehittäminen

F1. Onko oppilaitoksessanne meneillään opitun tunnustamisen kehittämiseen liittyviä hankkeita?

- 1 Kyllä
- 2 Suunnitteilla
- 3 Ei

F2. Jos vastasit kyllä, niin millaisia nuo hankkeet ovat? Mikä on niiden pääasiallinen tarkoitus?

F3. Millaiset käytännöt ovat olleet erityisen toimivia opitun tunnustamisen kehittämisessä?

F4. Millaisille opiskelijoille opitun tunnustaminen on erityisen tärkeää?

Loppukysymykset

G1. Mitä muuta haluat sanoa vapaan sivistystyön opintojen tunnustamisesta ja sen kehittämisestä?

G2. Mitä haluat sanoa tästä kyselystä?

Jos jotain jäi sanomatta esimerkiksi tilan riittämättömyyden vuoksi, niin voit lähettää suoraan palautetta selvityksen tekijälle sähköpostitse osoitteeseen: jukka.maatta@humak.edu.

G3. Jos haluat, että sinulle lähetetään kooste selvityksen tuloksista, niin kirjoita sähköpostiosoitteesi oheiseen tilaan.